

Interviews behorende bij

Energietransitie begint in de regio

Rotterdam, Texel en Energy Valley onder de loep

Jos Benner en Cor Leguijt (CE Delft)

Interviews

In onderstaand schema is weergegeven welke personen zijn geïnterviewd voor welke van de drie cases. Naast deze uitgewerkte interviews zijn overigens nog tal van gesprekken gevoerd met andere personen en organisaties.

Naam	Organisatie	Rotterdam	Texel	Energy Valley	Pagina
Jan Paul van Soest	JPvS Advies, voormalig directeur CE Delft	x		x	2
Max van den Berg	CvdK Groningen			x	6
Wim Naeije	Voormalig voorzitter RvB Eneco	x		x	8
Jan Laan	Onder andere voormalig wethouder Rotterdam	x			10
George Brouwer	RCI	x			12
Arend Bosma	Provincie Zuid-Holland	x			14
Arjan Dikmans	Voormalig directeur RCI	x			12
Peter Bakker	Wethouder Texel		x		16
Rob Teisman	Texelse TVL		x		19
Rikus Kieft	Oprichter Texel Energie		x		21
Hans Altevogt	Greenpeace Nederland			x	24
Rudi Gengler	Gemeente Emmen			x	25
Owen Huisman	Energy Valley			x	28
Bouwe de Boer	Gemeente Leeuwarden			x	31
Douwe Faber	Ekwadraat			x	34
Klaas Jan Noorman	Voormalig KNN Advies			x	36
Cor Kamminga	KNN Advies			x	36
Sharon Becker	Milieufederatie Groningen			x	39

Interview met Jan Paul van Soest (JP) op 6 november 2008

Jan Paul van Soest is zelfstandig adviseur (JPvS Advies) en voormalig directeur van CE Delft. Wij hebben hem geïnterviewd over het Rotterdam Climate Initiative en Energy Valley.

1. Het Rotterdam Climate Initiative

Van Energie2010 naar Rotterdam Climate Initiative

Voor 2003 werkte de overheid met het Energy2010-programma, dat een sterke nadruk had op warmte-krachtkoppeling en restwarmtebenutting. Vervolgens is in 2003 het industrieprogramma R3 gestart, met onder andere aandacht voor energie-efficiency, groene grondstoffen en CO₂-opslag. Van Soest was betrokken bij dit programma. Landelijk liep daarnaast nog het programma Energietransitie (ET) (waar Van Soest ook bij betrokken was).

Hugo Brouwer (Ministerie van EZ, programmadirectie ET) signaleerde ontwikkelingen in de Rijnmond en zag hierin een proeftuin voor energietransitie. Er ontbrak in de Rijnmond echter een 'koepel' en een duidelijke visie op het waarheen en waarvoor.

Op initiatief van Brouwer is Van Soest toen ingeschakeld om het langetermijnperspectief voor de Rijnmond op papier te zetten. Dit deed hij samen met onder andere George Brouwer (van provincie Zuid-Holland), Chris Jordan (van Deltalinqs – de industrie), Arjan van der Weiden (van SenterNovem), Arend Bosma (ook van provincie Zuid-Holland) en Henk Diepenmaat (zelfstandig adviseur). Zij hebben toen het visiestuk *To C or not to C* opgesteld. Deze visie fungeerde als katalysator voor activiteiten en omvatte:

1. structuur (het waarom en de samenhang);
2. het uitzetten van lijnen en prioriteitstelling;
3. een goede, op Rotterdam toegesneden, probleemanalyse (die er nog niet was).

De rode lijn van de visie was *maak van een zwakte een voordeel*. De zwakte is dat de Rotterdamse industrie sterk afhankelijk is van fossiele brandstoffen. Dit levert risico's op voor de toekomst: de fossiele bronnen kunnen opraken en de uitstoot van deze brandstoffen zorgt voor een klimaatprobleem. De oplossing was om die energie-intensiviteit te benutten door zaken als co-siting, biomassa-inzet, warmtebenutting, WKK en (toen nog op kleine schaal) CCS. Er is toen dus wel een klimaatdoel neergezet, maar bewust geen klimaatdoelstelling.

Het visiestuk *To C or not to C* moest het vuurtje opstoken, zodat het opgepakt zou worden op hogere niveaus. Motieven voor de aanpak waren:

- persoonlijke drives;
- hart voor Rotterdam: het besef dat er nu iets moet gebeuren om te voorkomen dat in de toekomst problemen ontstaan met de energievoorziening en het klimaat; zwaar weer voor de haven willen voorkomen.

Het visiestuk heeft onder andere geleid tot het ontwikkelen van de *Rijnmondse Routes*. Hierin staan de strategische accenten beschreven.

Vervolgens trok het Rijk zich terug. Het was tot het inzicht gekomen dat ET via inhoudelijke routes moest, dus stopte het met de aandacht voor de ROM-gebieden. Dat

kwam mede doordat ook andere regio's (onder andere Energy Valley) zich aandienen en ook mee wilden doen. Hierdoor dreigde er een vacuüm te ontstaan.

Toen was er een bijeenkomst van de Economic Development Board. Tijdens deze bijeenkomst zocht men een issue waarmee het zich kon profileren. Er lagen op dat moment net genoeg stukken (*To C or not to C*, *Rijnmondse Routes*) om het klimaatverhaal op te baseren. Vervolgens hebben topbestuurders als Lubbers en Opstelten (die op de hoogte waren van het Clinton Initiative) R3 heruitgevonden en dit programma omgedoopt tot het Rotterdam Climate Initiative (RCI). Het kwantitatieve doel van het RCI kwam 'uit de lucht vallen', maar het belangrijkste was vooral het lef om het doel zo te durven stellen, op basis van eerdere analyses zoals uit *To C or not to C*.

Rotterdam heeft daarna de doelen van de Economic Development Board overgenomen en waar nodig samenwerking gezocht met het Rijk. Hierop volgde korte tijd het effect dat de topinitiatiefnemers van het RCI en (Opstelten en Lubbers) en de inmiddels aangestelde RCI-directeur (Dikmans) net deden alsof er voor het RCI niets was. Dat was tegen het zere been van mensen die al heel lang bezig waren met de Rotterdamse initiatieven. Zij dreigden teleurgesteld af te haken. Dit is inmiddels teruggedraaid.

R3 was opgezet rond clusters van technieken (net als ET) dan rond specifieke technieken. Bovendien was R3 sterk gericht op de industrie. Met het RCI is ook de gebouwde omgeving in de stad weer meer in beeld gekomen.

Effect van kwantitatief CO₂-doel

De kwantitatieve CO₂-doelstelling van het RCI is geleidelijk heilig verklaard. Zeker omdat eerdere initiatieven niet zo'n kwantitatief doel hadden, maar meer richtinggevend functioneerden. Het cijfermatige CO₂-doel van het RCI heeft de rekenmeesters aan het werk gezet. Als je maatregelen en acties sorteert naar grootte, dan komt CCS bovenaan de lijst. Zonder het grote effect van CCS is de RCI-ambitie niet haalbaar. Door dit alles heeft CCS vervolgens binnen het RCI de meeste aandacht en sturing gekregen. Je ziet ook dat de aandacht binnen het RCI niet conform de Trias Energetica verdeeld is, maar dat de focus op CCS ligt, eigenlijk de vierde trap hiervan. Door inbreng van hetzelfde groepje mensen als van *To C or not to C* is er inmiddels wel weer meer balans binnen het RCI gekomen. De andere pijlers krijgen hierin weer meer aandacht. Vanuit het RCI worden nu ook mensen expliciet gevraagd om een 'luis-in-de-pelsrol' aan te nemen, zodat de organisatie scherp en kritisch blijft.

Rollen van Eneco, Havenbedrijf en DCMR

Volgens Jan Paul van Soest had Eneco een belangrijke rol in Energie2010, maar die is sindsdien aanmerkelijk verkleind. Dat komt volgens Jan Paul van Soest niet direct door de veranderende markt, regelgeving voor energiebedrijven en wijzigingen in gasprijzen en dergelijke, maar vooral door persoonlijke rollen en drijfveren, en in het bijzonder de liberalisering van de energiesector. De binding met de historische wortels is hierdoor verdwenen.

Eneco was niet meer betrokken bij R3. Dit leidde tot wrevel bij de gemeente Rotterdam, vooral omdat Eneco geen rol in warmtelevering ambieerde. De gemeente heeft daarop contact gezocht met Nuon, als concurrent in de warmteplannen. Op voorspraak van onder andere George Brouwer en Jan Paul van Soest bij de toenmalige bestuursvoorzitter van Eneco, Ronald Blom, is Eneco vervolgens ongeveer drie à vier jaar geleden weer aangehaakt bij de initiatieven. Dat was mede onder invloed van de splitsingsdiscussie, waardoor het belang van de thuismarkt weer meer voorop kwam te staan.

De rol van het Havenbedrijf binnen het RCI is dual; er huizen twee zielen in één borst. Enerzijds is er het economisch belang van de haven, ruwweg te vertalen als 'hoe meer vracht hoe meer vreugd'. Dit belang is gericht op transport en overslag. Anderzijds speelt het RCI-belang. De nieuwe kolencentrale is goed voor de vracht, maar dramatisch voor de CO₂-emissies in het gebied. Ook daarom is CCS noodzakelijk. Vanuit klimaatbelang geredeneerd was een gascentrale, eventueel een kolenvergasser, logischer geweest. Het is niet bekend of er pogingen ondernomen zijn om een ander type centrale op de locatie te krijgen.

De milieudienst DCMR had ook vóór het RCI al een dubbelrol rond CCS: als aanjager én als vergunningenfabriek. In ieder geval is deze dubbelrol nu wel gesplitst over verschillende personen binnen DCMR.

2. Energy Valley

Ontstaansgeschiedenis: een samenloop van omstandigheden

Energy Valley (EV) is ontstaan vanuit een toevallige, maar vervolgens slim vormgegeven samenloop van de volgende omstandigheden:

1. de structuur van het Nederlandse 'gasgebouw';
2. de notie dat de gasvelden ooit op raken (hoe behoud je de kennis en capaciteit?);
3. het Waddendossier en de aanpak van de commissie-Meijers daarin (waaruit blijkt dat er interessante economische kansen zijn, en dat je die ook kunt realiseren);
4. de klassieke agenda van 'het arme Noorden heeft geld nodig', gericht op fondsen in Nederland en de EU.

EV heeft geen specifiek klimaatdoel; het belang van EV is de economie van de noordelijke provincies. Hierbij vormen de gelden uit het Waddenfonds een belangrijke economische motor. Het klimaatbeleid met bijvoorbeeld het Noordelijk energieakkoord is opportunistisch. Het wordt vooral onderschreven, omdat het kansen biedt voor de economie. Ook bij het RCI staat overigens de economie voorop, maar daar is het veel subtieler. EV maakt echter veel minder dan het RCI duidelijke keuzes.

Dat verklaart ook waarom het tweede EV-visiedocument van Jan Paul van Soest minder in vruchtbare aarde viel dan de visiedocumenten voor het RCI. Het eerste document (*Een vallei met uitzicht*) bevatte een algemene visie, die goed werd ontvangen. In het vervolgdokument (*Wegen in de Vallei*) heeft Jan Paul van Soest die algemene visie verder uitgewerkt en hierin keuzes gemaakt. En dat wilden de betrokken partijen eigenlijk niet. De verschillende noordelijke provincies hebben namelijk niet precies dezelfde belangen. Het gasbelang is bijvoorbeeld vooral iets van Groningen, niet van Friesland. Hierdoor is er niet écht sprake van samenwerking tussen de provincies binnen EV. Voor de merknaam EV werken de provincies samen, maar als zij inhoudelijke keuzes moeten maken, ontstaan er moeilijkheden.

Als je EV vergelijkt met het RCI, dan zie je dat EV van meet af aan veel meer marketinggedreven is. EV is te omschrijven als een kapstok met daaraan knaapjes en met de nodige ruimte voor nieuwe knaapjes. Het RCI is in die terminologie meer een verzameling knaapjes waarvan de samenbindende kapstok niet altijd duidelijk is.

Rollen van Gasunie, Van Weven en het Rijk

De rol en het belang van Gasunie in EV is geleidelijk geëvolueerd. Gasunie heeft een belangrijke rol gespeeld in het opzetten van EV. Gasunie heeft de organisatie in beweging gekregen en trekt zich terug nu EV op eigen kracht verder kan.

EV is nog steeds een merknaam, maar minder dan eerst. Gerrit van Werven (directeur stichting EV) is een belangrijke persoon voor EV. Hij is de motor achter de organisatie en het netwerk.

Het Rijk heeft geen sturende rol in EV. Omgekeerd weet EV het Rijk wel goed te bereiken. Bij de OTC-regeling (de voorloper van de huidige UKR) wist EV bijvoorbeeld 50% van de gelden naar haar gebied toe te trekken, onder andere voor de ZEPP-centrale.

Interview met Max van den Berg op 14 augustus 2008

Max van den Berg is Commissaris van de Koningin van de provincie Groningen en ook voorzitter van de Raad van Toezicht van de stichting Energy Valley. Wij hebben met Max van den Berg gesproken over Energy Valley. Bij het gesprek is ook mevrouw Anita Havinga (senior bestuursadviseur) aanwezig.

Organisatie Energy Valley

Het gesprek maakt duidelijk dat er een helder onderscheid is tussen het publieke deel en het deel van de publiek-private samenwerking (PPS) van Energy Valley. Stichting Energy Valley wordt als PPS vooral gestuurd vanuit het bedrijfsleven. Het EnergieAkkoord wordt vooral gestuurd door de provincies. Deze twee sporen bijten elkaar in de praktijk niet, maar in potentie zou dat wel kunnen gebeuren. Energy Valley heeft immers als hoofddoel de economische kansen op energiegebied te benutten voor de noordelijke provincies en niet elke economische kans past in het provinciale beleid en bij de wensen van de burgers. Enkele voorbeelden (waar de sporen nu steeds goed matchen):

- kernenergie: is geen draagvlak voor;
- kolencentrale: is wel draagvlak voor (met de bijbehorende redentatie dat naar een groter gebied gekeken moet worden. Een nieuwe kolencentrale bij de Eemshaven betekent dat een oudere minder efficiënte kolencentrale ergens in Duitsland uit bedrijf genomen zal worden; netto levert dat een betere brandstofefficiency en minder CO₂-emissies op. Daarnaast wordt gewerkt aan CCS);
- windenergie: is wel draagvlak voor;
- CCS: is wel draagvlak voor.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

Volgens Max van den Berg zit Energy Valley vrij dicht op de techniek en op praktijkoplossingen. Het lijkt in dat opzicht wat zakelijker dan bijvoorbeeld het RCI. Dat komt wellicht doordat de noordelijke volksaard anders is dan in Rotterdam en doordat de lijnen korter zijn. Het Rijk wil ook wat Energy Valley wil en doet, maar is er zelf vaak nog niet klaar voor. Energy Valley loopt dus vaak voor op het Rijk. Dit levert regelmatig problemen op als de stichting stappen wil zetten die op rijksniveau op zich wel omarmd worden, maar tegelijk daar nog niet goed uitgekristalliseerd zijn.

Enkele denkbare remedies daartegen zijn:

- Ministers (EZ, VROM en LNV) gaan (samen) praten en luisteren in de markt. Vervolgens nemen ze gezamenlijk actie met gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Dit vergroot hun krediet en het resultaat. Nu komt elke minister apart langs, maar de (oplossing van de) problematiek is vaak verdeeld over meerdere ministeries.
- De rijksheren (de 'linking pins' tussen ministeries en regio's) ook meer laten samenwerken.
- De regio meer bevoegdheden voor beleid geven rond bijvoorbeeld de ondergrond, maar wel binnen de kaders van wat echt op rijksniveau geregeld moet worden.

Het Rijk moet zich concentreren op zaken als:

- financiering;
- ETS;
- infrastructuur;
- grensoverschrijdende zaken.

Stichting Energy Valley richt zich nu op:

- innovatie (fondsen);
- MKB (inclusief nog veelagrariërs)

Interview met Wim Naeije op 10 november 2008

Wim Naeije is ex-bestuursvoorzitter van Eneco en op dit moment zelfstandig adviseur en onder andere lid van de Raad van Toezicht van Hogeschool Rotterdam. In het interview hebben we ons vooral gericht op de voorgeschiedenis van het RCI en de rol van Eneco daarbij en verder op de ontwikkelingen bij Energy Valley, waarvan de heer Naeije ook op de hoogte is. De diverse onderzoeksvragen liepen door het gesprek heen en zijn hieronder achteraf geclusterd.

Voorgeschiedenis RCI

In de jaren zeventig en tachtig heeft het Rijk na-isolatie sterk gestimuleerd. Dit deed het Rijk met een regionale aanpak, waarbij het energiebedrijf in Rotterdam actief was betrokken. In die tijd werd ook al gekeken naar de mogelijkheden om restwarmte te leveren vanuit het Haven Industrieel Complex naar het Westland. Deze mogelijkheid is uiteindelijk afgeketst om meerdere redenen, waarvan gebrek aan transparantie (rond kosten en baten) een belangrijke was. Dit soort initiatieven hangen sterk op enkele personen, die al of niet een risico durven nemen.

In de jaren negentig heeft Eneco de nek uitgestoken door een convenant aan te gaan met het Ministerie van EZ rond de realisatie van 1000 MW WKK. Die afspraak is gerealiseerd in nauwe en goede samenwerking met het Havenbedrijf (Willem Scholten), DCMR (Gerrit van Tongeren) en ook met het Ministerie van EZ (Stan Dessens).

Vervolgens is ook de restwarmtelevering opnieuw opgepakt in het tweede OCAP-project (met 90% participatie van Eneco). Shell deed nu ook mee, omdat het geen gezichtsverlies wilde. De uitvoering ondervond echter weerstand van woningcorporaties (wcp's), die inmiddels meer toekomst zagen in warmtepompen en dergelijke. In deze tijd speelt ook het rapport Kist rond de unbundling (ontkoppeling) van de energiebedrijven. Hierdoor ging de aandacht van de energiebedrijven uit naar de aandeelhouders en naar opsplitsmogelijkheden en niet naar energie-efficiëntie. Het RCI is in de ogen van Wim Naeije nu vooral een praatclub met een fantastische PR, maar geen realistische targets. De focus ligt (te) sterk op CCS, wat overigens gewoon kan worden gerealiseerd, al is Barendrecht geen handige keuze.

Doorkijkje naar Energy Valley

Energy Valley doet volgens Wim Naeije fantastisch werk. Dat komt vooral door hoe EV opereert, met één gezicht, één contactpersoon, één loket en met effectieve onderlinge afstemming, stroomlijning en daadkracht. De mensen achter EV focussen op het maatschappelijke krachtenspel, op draagvlakvorming en op concrete resultaten voor de participerende bedrijven. Bovendien werken ze goed samen met universiteiten en hogescholen. Dit kan (en kon) alleen door een langjarige forse financiële ondersteuning, in dit geval van de gasector.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

Het voorgaande geeft al een indruk van wat wel en niet werkt. In elk geval heb je mensen nodig met veel praktijkervaring. Targets moeten realistisch zijn en de projecten moeten worden gerealiseerd via draagvlakvorming en deals, want afdwingen kan maar heel beperkt. Het Rijk stimuleert deze werkwijze niet of in elk geval veel te weinig. Het Rijk speelt sowieso maar een zwakke rol in de energiesector. Het zou deze sector veel directer moeten beïnvloeden. Het Rijk geeft zelf aan dat er geen mogelijkheden zijn om invloed uit te oefenen, maar dit is wel degelijk mogelijk, bijvoorbeeld door in te grijpen in de statuten (vooral bij de netbeheerders en infrastructuurbedrijven). De structuur-NV-wetgeving kent een uitzondering voor overheidsbedrijven. Daarmee kan de aandeelhouder grip uitoefenen via:

- goedkeuringsrecht op het Meerjarenbeleidsplan;

- benoemingsrecht van commissarissen;
- de begroting (dus niet de jaarrekening achteraf goedkeuren, maar de begroting vooraf goedkeuren).

Verder moet de overheid (als aandeelhouder, maar ook bij ministeries) voldoende deskundigheid binnen boord hebben om te kunnen sturen. Een serieus probleem is dat die deskundigheid praktisch overal juist is afgebouwd. De ministeries van VROM en EZ zijn goedwillend, maar missen deskundigheid en voldoende menskracht. Het lijkt er nu op dat het Rijk ook niet goed weet wat ze wil en dat zou uiteindelijk averechts kunnen gaan werken.

Een algemene les is: start initiatieven op vanuit de overheid, maar laat de rest over aan de markt. Houdt het klein en vooral praktisch gericht en deskundig bemenst. Creëer de condities voor de marktpartijen om met de uitbouw van activiteiten aan de slag te gaan.

Interview met Jan Laan op 12 november 2008

Jan Laan is PvdA-politicus. In het verleden was hij achtereenvolgens onder andere ambtenaar, wethouder van Rotterdam, burgemeester van Nieuwegein en directeur van ROM-Rijnmond. De insteek van dit interview is het perspectief van de lokale politiek en ROM-Rijnmond op het RCI. De diverse onderzoeksvragen liepen door het gesprek heen en zijn hieronder achteraf geclusterd.

Algemeen

Grote steden en regio's kunnen een cruciale rol spelen bij de realisatie van beleid, ook bij het beleid voor duurzame energievoorziening. Juist het lokale niveau geeft grote mogelijkheden voor een slagvaardige aanpak, al komt deze niet vanzelf tot stand. Hiervoor zijn de volgende factoren vereist:

- een duidelijk doel;
- de wens tot profilering;
- politieke daadkracht en macht;
- persoonlijke gedrevenheid en lef bij een groep direct betrokkenen;
- zeer goede netwerkcapaciteiten;
- een platte organisatiestructuur met korte lijnen;
- verstand van zaken (zowel over technieken als de regio);
- financiële middelen voor de centrale organisatie en voor pilots.

Ook zijn er factoren die structurele veranderingen belemmeren. Deze faalfactoren zijn vooral een gebrek aan gecoördineerde actie op rijksniveau voor het faciliteren van de initiatieven op regionaal niveau en discontinuïteit in de bovengenoemde lokale factoren.

Voorgeschiedenis RCI

Al vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw was er in het Rotterdamse havengebied structureel aandacht voor het milieu. Dit komt voort uit de groei van de haven en de oppositie die onder meer het Centraal Actie Comité Rijnmond daartegen heeft gevoerd. Vanaf de jaren tachtig werd het een politiek gegeven dat iemand alleen voldoende draagvlak kon krijgen voor uitbreiding van de haven (onder andere in het kader van de vereiste planologische kernbeslissingen (PKB's)), als hij serieus aandacht besteedde aan het belang van omwonenden en het milieu.

Het accent van de milieumaatregelen lag in die tijd bij natuurcompensatie en de luchtkwaliteit verbeteren. Toch groeiden er, met name in de jaren tachtig en negentig, ook initiatieven voor het efficiënter maken van de energievoorziening en de benutting van restwarmte in het Europoort-Botlekgebied. Deze initiatieven kwamen van de gemeente Rotterdam, het Gemeente Energiebedrijf Rotterdam (later opgegaan in Eneco), milieugroepen, de provincie Zuid-Holland, de belangenorganisatie voor de industrie, Europoort-Botlek-Belangen (EBB; de voorloper van Deltalinqs) en in latere jaren ook ROM-Rijnmond. De partijen konden elkaar makkelijk vinden door de overlegstructuren die al waren ontstaan.

Toen Rijnmond een van de tien ROM-gebieden in Nederland werd, kreeg de betrokkenheid van het Rijk (vier ministeries: EZ, VROM, LNV en V&W) een formeel kanaal. Tot die tijd was die betrokkenheid meer ad hoc. De milieuorganisaties wilden echter geen zitting nemen in ROM-Rijnmond, omdat zij niet automatisch geassocieerd wilden worden met de initiatieven of gecommiteerd worden aan uitkomsten. Daarom werden in de jaren negentig aparte structuren opgezet om deze organisaties toch te betrekken. Voorbeelden hiervan zijn het project 'Visie en durf' van de gemeente Rotterdam en het Overleg Niet-Rijkspartijen (ONR) dat het Rijk o.l.v. oud-minister Hans Alders heeft opgezet in het kader van de PKB. Overigens was ook ROM-Rijnmond in

eerste aanleg volledig gericht op de uitbreiding en de bereikbaarheid van de haven. Duurzamere energievoorziening was hierin een zijproject.

In 2001 heeft ROM-Rijnmond het initiatief genomen om de restwarmte van de industrie te benutten. Hiertoe is in de daaropvolgende jaren het Restwarmtebedrijf Rotterdam opgezet. Parallel daaraan kwam ook het initiatief Duurzaam Rotterdam tot ontwikkeling, als onderdeel van de landelijke energietransitie.

In 2003-2004 vloeiden de onderdelen 'Industriële Ecologie' van EBB (dat al bestond sinds de jaren negentig), Restwarmtebedrijf Rotterdam en Duurzaam Rotterdam samen tot het programma R3. Een basisdocument van R3 in die tijd was de notitie *To C or not to C*. Het RCI bouwt voort op deze ontwikkelingen en is vooral bijzonder door de ambitieuze kwantitatieve doelen die zijn gesteld en de brede opzet. Overigens staat het nog niet vast dat het RCI aan alle eerder genoemde voorwaarden voldoet voor een slagvaardige en succesvolle aanpak.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

Zoals gezegd kan juist de regio een cruciale rol spelen als het Rijk beleid wil uitvoeren. Het Rijk moet dat dan wel ondersteunen en via die steun voldoende waarborgen inbouwen om de regionale initiatieven aan te laten sluiten op het landelijke beleid. Voor het RCI stelt het Rijk geld beschikbaar. Het Rijk lijkt echter niet te helpen om een echte doorbraak te bereiken, waarschijnlijk door gebrek aan bestuurlijke eenheid (tegenstrijdige wensen vanuit ministeries). Overigens lijkt er op zich geen strijdigheid te bestaan tussen wat het Rijk wil en wat het RCI gaat realiseren.

Belangenconflicten spelen ook op regionaal niveau, wat de daadkracht kan belemmeren. Als een van de dragers van het RCI moet het Havenbedrijf een toonaangevende rol spelen in de activiteiten. Het heeft deze rol na enige tijd ook duidelijk opgepakt. DCMR is nu medetrekker (bijvoorbeeld van het CCS-spoor). DCMR kan zich echter ook richten op de kennisstructuren, beleidsontwikkeling en handhaving. Eneco zit niet bij de directe dragers van het RCI, maar speelt wel een duidelijke rol en heeft ook een belang. Eneco is in het bredere energieveld inmiddels uiteraard wel een relatief kleine actor geworden.

Interview met George Brouwer en Arjan Dikmans op 15 oktober 2008

George Brouwer is innovatiemanager voor het RCI en Arjan Dikmans was tot 2009 directeur en programmamanager voor het RCI. Wij spraken met hen over het RCI.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

In de tijd dat in de Rotterdamse regio initiatieven opkwamen (eind jaren negentig en eerste jaren eenentwintigste eeuw) gebeurde er op nationaal niveau nauwelijks iets om wezenlijke ontwikkelingen op het gebied van energie-efficiency, duurzame energie en milieu te realiseren. Volgens George Brouwer zijn hier drie redenen voor:

1. De rijksoverheid durfde hier niet over na te denken door slechte ervaringen met lokale warmteprojecten (financiële bakstenen uit de jaren tachtig).
2. Het Ministerie van EZ zat volledig op het spoor van het marktdenken, waardoor steun verlenen aan regionale initiatieven, met marktpartijen, taboe was (angst voor precedentwerking).
3. De competentiestrijd tussen ministeries vrat tijd en energie.

Hierdoor bestond er vanuit het Rijk geen zicht op regionale ontwikkelingen. Het bood nauwelijks steun: niet financieel, niet inhoudelijk en niet door wet- en regelgeving aan te passen of te creëren.

Rijksbeleid dat lokale initiatieven frustreert

Het beleid van de overheid frustreert op sommige punt lokale initiatieven voor energiebesparende maatregelen. Sommige reststofstromen moeten bijvoorbeeld worden benoemd (en behandeld) als afval zodra ze de grens van een bedrijfsterrein passeren. Dit maakt het onmogelijk om reststoffen te benutten. Toen Shell juridisch splitste, viel een substantiële hoeveelheid reststofbenutting weg, doordat de grondstof opeens als afval behandeld moest worden. Een ander voorbeeld is dat het energetische effect van collectieve warmtesystemen niet is opgenomen in de bepaling van het energielabel. Extra frustrerend is dat de overheid dit soort pijnpunten laat bestaan en hierop niet aanspreekbaar is. Er is in elk geval geen ingang voor te vinden, ondanks vele pogingen.

Voorgeschiedenis RCI

In 1995 was George Brouwer gedeputeerde bij de provincie Zuid-Holland, met Rotterdam in zijn portefeuille. Er waren toen al enige tijd initiatieven om restwarmte uit het Europoort-Botlekgebied te benutten, onder andere via een leiding onder de Nieuwe Waterweg. Vooral EBB en Eneco hadden hierbij een centrale rol. De initiatieven werden gestaakt toen Eneco commercialiseerde.

In 2001 werd George Brouwer (die toen al een poosje was gestopt als gedeputeerde) door de wethouder van Rotterdam gevraagd als trekker van het Restwarmtebedrijf Rotterdam. Min of meer parallel daaraan kwam in 2002 ook het EZ Energietransitiespoor Duurzaam Rotterdam tot ontwikkeling.

Vervolgens ontstond in 2003 het programma R3, opgebouwd uit het project 'Industriële Ecologie' van EBB (dat al bestond sinds de jaren negentig), het Restwarmtebedrijf Rotterdam en het programma Energietransitie. Voor R3 was het visiestuk *To C or not to C* een basisdocument. R3 was een industrieprogramma met onder andere aandacht voor energie-efficiency, groene grondstoffen en CO₂-opslag. Het dekte in wezen al alle elementen van het huidige RCI, met uitzondering van de activiteiten in de gebouwde omgeving.

In 2007 werd het RCI opgericht, grotendeels gesteund door vier partijen (de 'eerste ring'): de gemeente Rotterdam, Deltalinqs, DCMR en het Havenbedrijf Rotterdam. Eneco en de provincie Zuid-Holland opereren daar zeer dicht tegenaan, als aloude

partners in de ontwikkelingen vanuit onder andere EBB en R3. Alle belangrijke stakeholders zitten in de 'tweede ring' en zijn vertegenwoordigd in de Board of in de Council.

Het RCI bepaalt formeel zelf welke partijen kunnen participeren en welke niet. George Brouwer kent de historie en partijen in Rotterdam en is ook bekend met initiatieven elders in het land. Volgens hem staat het RCI bijzonder open voor betrokkenheid van nieuwe partijen. Waar dat enigszins mogelijk is, wordt actief samenwerking gezocht met anderen.

Juist samenwerking met het Rijk loopt moeizaam

Goede projecten en resultaten kunnen alleen tot stand komen, als de regio en het Rijk samen optrekken. Dat realiseert het RCI zich terdege. Het gevoel is echter dat de benaderwijze en daadkracht tussen beide partijen sterk uiteenloopt. Volgens George Brouwer lopen bijvoorbeeld de ministeries van EZ en VROM liever weg van concrete acties, dan dat ze deze helpen realiseren. Zo leken beide ministeries dolblij toen ze bij het tot stand komen van het RCI minder directe betrokkenheid bij de initiatieven kregen dan in de jaren daarvoor.

Doelstelling RCI

De bekende ambitieuze doelstelling van het RCI is geformuleerd toen dit initiatief tot stand kwam. De voorloper hiervan, R3, had geen kwantitatief target. Zowel de oprichting van het RCI als het kwantitatieve doel vloeit voort uit een bijeenkomst van de International Advisory Board van Rotterdam. In het najaar van 2006 stonden energie en klimaat daar op de agenda. Met name op initiatief van Ruud Lubbers en Rein Willems is toen gesproken over een ambitie van 50% CO₂-emissiereductie in 2025. Dit was nog voordat op landelijk en Europees niveau een target werd vastgelegd. Een quick scan van enkele weken wees uit dat de ambitie haalbaar was (de bekende 34 Mton). Daarna is de RCI-bal definitief gaan rollen.

De doelstelling van het RCI is op papier louter uitgedrukt in CO₂-termen, onder andere voor de heldere communicatie. De doelstelling moet echter wel degelijk worden gezien als een ambitie om de energievoorziening in en om Rotterdam te verduurzamen. Hieraan ligt een aanpak in lijn met de Trias Energetica ten grondslag. Daarnaast wordt het RCI ook gezien als een kans voor het bedrijfsleven, dat hiermee qua ontwikkeling een voorsprong kan nemen op de concurrentie.

Interview met Arend Bosma op 4 november 2008

Arend Bosma is senior beleidsmedewerker energie bij de provincie Zuid-Holland. In dit interview hebben we ons met name gericht op de voorgeschiedenis van het RCI en op de ontwikkeling in de sociale kaart (de rol van de diverse spelers) over de jaren. Arend Bosma participeert al bijna twee decennia in dit proces, vanuit zijn positie bij de provincie Zuid-Holland. Hierdoor heeft hij veel inzicht in de historie en in de rol van het Rijk enerzijds en de regio anderzijds.

Voorgeschiedenis RCI

Eind 1993, begin 1994 wordt Rijnmond aangewezen als een van de tien ROM-gebieden in Nederland. Het valt nu onder de ROM-aanpak van het Ministerie van VROM, waarbij ROM staat voor Ruimtelijke Ordening en Milieu. Het is een gebiedsgerichte aanpak die ruimtelijke ordening en milieubeleid op regionale schaal integreert. De aandacht van ROM-Rijnmond richtte zich primair op lokale milieueffecten zoals luchtkwaliteit en verkeersdoorstroming. Daaraan is eind 1993 het energieaspect toegevoegd via het project Energy 2010, met een zware focus op WKK-projecten. Energiebedrijf Eneco en het toenmalige Projectbureau Warmte-Kracht (PW/K) waren de grote trekkers in die periode. Voor Eneco speelde daarbij het belang om zich in de productiesfeer en anderszins te profileren ten opzichte van stroombedrijf EZH. In die tijd was er ook even sprake van dat Eneco en Shell samen in elektriciteitsproductie gingen investeren. Er zijn in de jaren negentig enkele flinke industriële WKK-projecten tot stand gebracht, als joint ventures tussen Eneco en bedrijven.

In 1997 ontstaat er een enigszins nieuwe situatie, als het Rijk het CO₂-reductieplan en de bijbehorende subsidieregeling introduceert. Er komen projectvoorstellen voor warmtelevering aan tuinders en de gebouwde omgeving. De belangrijkste trekkers zijn in deze periode, op verschillende typen projecten, de elektriciteitsproducenten (onder andere EZH) en Eneco. Veel voorstellen zijn er uiteindelijk niet ingediend, omdat ze ook bij een (maximale) subsidie van 35% niet rendabel of financieel te riskant bleken. In deze periode wordt ook een samenwerkingsverband opgezet om warmte uit te wisselen tussen bedrijven (een voorloper op de 'Botlekloop'). Dit initiatief loopt later vast, omdat twee van de tien bedrijven van (buitenlandse) eigenaar veranderden. Het Rijk speelt in de jaren negentig amper een rol in de CO₂-reductie, afgezien van het beschikbaar stellen van een forse subsidieput bij het CO₂-reductieplan.

Eind jaren negentig verandert de strategie bij Eneco en krijgt het ook een andere directie. Investeringsrendement op de lange termijn zijn taboe, dus Eneco stapt uit een aantal lopende initiatieven.

Het jaar 2000 is een overgangsjaar waarin de nieuwe directeur van ROM-Rijnmond (Jan Laan) samen met de provincie Zuid-Holland energie weer op de kaart zet met een conferentie en de start van het project Energie Rijnmond. In 2001 wordt George Brouwer aangesteld als trekker van dit project en in 2002 komt ook de nationale energietransitie op gang, waarin aanvankelijk Milieu Rijnmond als enige regionale project wordt opgenomen, met eveneens George Brouwer als trekker. Een derde reeds in de jaren negentig lopend initiatief met een belangrijke energiecomponent was het project Industriële Ecologie van EBB (het huidige Deltalinqs).

In 2003 vloeien de drie initiatieven (Energie Rijnmond, Milieu Rijnmond en INES) ineen tot R3, waarvoor eind 2003 het richtinggevende document *To C or not to C* wordt opgesteld. Trekker van R3 werd George Brouwer, die rapporteerde aan Jan Laan (programmadirecteur ROM-Rijnmond - hieronder viel R3 formeel) en aan Hugo Brouwer (energietransitie Ministerie EZ). Als adviseur speelde Jan Paul van Soest een actieve rol. R3 was een industrieprogramma met aandacht voor warmte en schone

fossiele brandstoffen. Daarnaast werd in het programma ingegaan op industriële ecologie, biomassa en dergelijke. Er was geen kwantitatief target, maar wel een duidelijke, projectgerichte lijn van werken. Een projectgroep en een breed samengesteld strategisch platform coördineerden de uitvoering van het programma. In de periode medio 2004-begin 2006 wordt de oprichting van Warmtebedrijf Rotterdam voorbereid. In de jaren daarna zijn er successen en tegenslagen. Vrij cruciaal is dat het Warmtebedrijf in 2007 moest besluiten af te zien van warmteuitkoppeling bij de Shellraffinaderij, omdat de kosten van dit (door Shell geëngineerde) project uit de hand liepen. Dit komt waarschijnlijk door de snelle personele wisselingen bij Shell en vooral door een verkeerd concept: Shell had geen risicodragende deelname in het Warmtebedrijf.

Na een voorbereidend traject in 2006 gaat R3 in 2007 op in het RCI. Het RCI omvat naast de industriële initiatieven ook een reeks initiatieven in de gebouwde omgeving. Het RCI is bovendien, meer dan R3, een vergezicht met communicatieve waarde. De formele trekkers van het RCI zijn zoals bekend de gemeente Rotterdam, Deltalinqs, DCMR en het Havenbedrijf Rotterdam. Alle belangrijke stakeholders zitten in de tweede ring en zijn vertegenwoordigd in de Board of in de Council.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

Het Rijk heeft door de jaren heen relevante initiatieven genomen zoals de ROM-gebieden, het CO₂-reductieplan en de Energietransitie. In alle gevallen heeft het Rijk daarna echter terughoudend opgetreden als er concrete verantwoordelijkheid genomen moest worden: met name op het gebied van wetgeving en financiering van aanvangsinvesteringen. Op zich zit er weinig of geen wrijving tussen wat het Rijk wil (of lijkt te willen) en wat er in de regio Rotterdam wordt gedaan, maar een resultaatgerichte strategie ontbreekt bij het Rijk.

Mogelijke redenen voor de terughoudendheid van de overheid:

1. De rijksoverheid durft weinig door slechte ervaringen uit het verleden met lokale warmteprojecten (financiële bakstenen uit de jaren tachtig).
2. Regionale initiatieven, met marktpartijen, steunen is moeilijk te verenigen met de heersende marktwerking (angst voor precedentwerking). Aan het Warmtebedrijf Rotterdam heeft het Rijk overigens wel € 20 miljoen subsidie toegekend.
3. Het zwalkende rijksbeleid over (subsidies aan) energiebesparing en duurzame energie, dat het beeld creëert van een onbetrouwbare overheid.

Interview met Peter Bakker op 13 november 2008

Peter Bakker is wethouder van de gemeente Texel (GroenLinks) en heeft onder andere Milieu in zijn portefeuille. Wij hebben de heer Bakker geïnterviewd over Duurzaam Texel.

Voorgeschiedenis Duurzaam Texel

Duurzaamheid is een heel breed begrip. Het gaat over een duurzamere economie op de lange termijn, een economie die in lijn moet zijn met de draagkracht van de omgeving. De belangrijkste duurzame beslissing op Texel is misschien wel de toeristenstroom maximaliseren op grond van de draagkracht van het eiland. Daaraan is geleidelijk duurzame energie als thema toegevoegd. De ambitie van 100% duurzaam was er al langer, maar is getoetst met het ECN-rapport. De les daaruit was: er is niet één oplossing of één techniek waarmee je de ambitie kunt realiseren. Je moet werken met een mix van oplossingen.

Omdat Texel een eiland is, is de zeespiegelstijging door de opwarming van de aarde een directe bedreiging. Al het gebruik van fossiele energie draagt daaraan bij. Dit zorgt er volgens Peter Bakker voor dat je gaat kijken naar wat je zelf kunt bijdragen. En dat moet je ook uitdragen (zorgen voor draagvlak).

Partijen

Personen vormen de rode lijn in een verduurzamingsproces. Je moet nadrukkelijk proberen om het draagvlak breed te houden, en daarvoor is het nodig om regelmatig resultaten te laten zien, letterlijk. De aanvaardbaarheid en resultaten van technieken zoals ledverlichting of een kleine windmolen op een rotonde, zijn belangrijk.

Personen in organisaties zijn dus belangrijk. Die zorgen voor de 'Begeistering' in die organisaties, dat is er niet vanzelf. Personen fungeren als voortrekkers, ze vervullen een bepaalde onmisbare rol. Een voorbeeld hiervan is de overstap van TESO naar GTL-diesel. Het is nog niet de BTL waar je uiteindelijk op uit zou willen komen, maar het tekent wel een belangrijk proces. Namelijk dat TESO nadenkt over hun type brandstof, en over de rol die TESO speelt in de Wadden en in de verduurzaming op de lange termijn. Deze ontwikkelingen werken als een olievlek; andere partijen lezen de berichtgeving erover en gaan daardoor nadenken over hun eigen rol en mogelijkheden. Dit zien we terug bij de kottervissers. Het brandstofverbruik van de boten is sterk afhankelijk van het aantal pk's van de motor. En die zijn weer noodzakelijk voor de huidige manier van vissen (met een sleepnet over de bodem). Minder pk's betekent dat je op een andere manier moet gaan vissen, niet meer met een net met kettingen over de bodem, maar met een zweefnet er vlak boven.

Stichting De Toekomst (SDT) was voor het programma Duurzaam Texel eerst ideeënmakelaar, zij genereerde bewustzijn. Nu is er sprake van een overgang van plannen naar implementatie, naar een doe- en volumefase. SDT moet nu doorgroeien naar een andere rol, bijvoorbeeld burgers en bedrijven ondersteunen.

Volgens Peter Bakker zijn er geen partijen die zich door de initiatieven gehinderd voelen, of uit de weg gedrukt. Alles wat bijdraagt aan de realisatie van de ambities, wordt meegenomen.

Opties voor realiseren ambitie

Voor de technieken en opties die te gebruiken zijn om de ambitie te verwezenlijken, kijk je naar wat je om je heen aan mogelijkheden hebt:

- Zon-, water- en windkracht is er genoeg. Grootschalige winning van windenergie is echter vanwege de horizonvervuiling niet geschikt voor massaproductie op het eiland. Winning van zonne- (PV en zonneboilers) en waterkrachtenergie passen wel.
- Er zijn veel toeristen op het eiland en die zorgen voor veel afval. Dat afval is weer een grondstof voor energie. Die opwekking vindt plaats in de AVI in Alkmaar, omdat de afvalstroom van Texel te klein is om er een eigen afvalverbrandingsinstallatie op te kunnen laten draaien, daarvoor is meer schaalgrootte nodig. Vergisten van GFT-afval met mest, en gebruik van snoeihout, kan weer op het eiland zelf plaatsvinden.
- Ook de Waddenzee kun je gebruiken, bijvoorbeeld de zoet-zoutovergang in de Afsluitdijk en de algen- en wierteeft voor biomassa.
- Geothermie past ook in dit beeld, evenals warmtepompen (met WKO).

Samengevat is het bij deze opties vooral belangrijk om gebruik te maken van de natuurlijke ingrediënten uit de omgeving. De toekomstvisie van Peter Bakker is dat een duurzame energievoorziening veel meer regionaal zal worden. Kijk naar de omgeving en wat je daarmee kan doen is de leidraad en eerste insteek.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

Bij het Ministerie van EZ daarentegen is de focus niet op regionale energievoorzieningen, maar op grote technieken en bijbehorende grote partijen zoals oliemaatschappijen. Dat zijn echter niet de innovators. Volgens Peter Bakker beginnen radicale ommezwaaien altijd klein, met Willie Wortels die niet gebonden zijn aan grote belangen in de huidige structuren. Daarna begint een proces van geleidelijke opschaling. Kijk naar een bedrijf als E-concern. Dat is klein begonnen en op een heel andere leest geschoeid dan de toenmalige grote belangen. Inmiddels is E-concern zelf groot en een machtsfactor aan het worden. De bestaande structuren die gebaseerd zijn op fossiele brandstoffen, zijn dus niet de enige mogelijke weg.

Peter Bakker heeft altijd al het gevoel gehad dat Texel een uitstekend voorbeeldgebied is voor de rest van Nederland (en daarbuiten). Doordat het een eiland is, vormt het een soort natie in het klein. Sommige gemeenten in Nederland doen minder dan wat er nodig is, andere gemeenten moeten dus meer doen. De optelsom over alle gemeenten moet ten minste gelijk zijn aan de rijksambitie. Volgens Peter Bakker is innovatie noodzakelijk om de ambities te realiseren. Voor sommigen lijkt dat tegenstrijdig, natuurbehoud en innovatie verbinden. Voor hem is het een logisch gevolg van de visie dat de huidige economie en samenleving niet samengaat met duurzaam natuurbehoud. Er moeten dus dingen grondig veranderen en daarvoor is innovatie nodig.

De overheid loopt met haar ambities tegen de belemmeringen van haar eigen regelgeving aan. Deze regelgeving moet volgens Peter Bakker worden aangepast, zodat benut kan worden wat er kan en waar het kan. Het RO-beleid timmert nu dicht wat het Rijk nog niet kent. Het is een 'nee, mitsbeleid', maar dat zou een 'ja, tenzijbeleid' moeten zijn. Als je de omgeving wilt benutten voor duurzame energie, dan moet je het in de ruimtelijke ordening oplossen. In het RO-beleid zou naast een watertoets ook een energietoets moeten worden opgenomen, met de strekking dat moet worden gekeken naar welke rol die omgeving kan spelen in het oplossen van het energievraagstuk.

Financiële instrumenten zijn belangrijk, maar op zich is het geld er wel in de markt. Uiteindelijk moet je naar een zelfdragende markt toe en subsidies kunnen de periode daar naartoe overbruggen. Het Rijk speelt wel een belangrijke rol in de benodigde infrastructuur, dat is immers een collectief belang. Denk bijvoorbeeld aan het stopcontact op zee voor aansluiting van windmolenparken, waarbij de kosten uit het netbeheerderstarief komen. Communicatie en draaggolfcampagnes zijn ook belangrijke rijkstaken, maar dat is geen wezenlijke bottleneck.

Peter Bakker denkt dat als het Rijk de blokkades in de eigen regelgeving oplost, dat Texel in die dan ontstane mainstream de eigen ambities kan realiseren. Dan kan bijvoorbeeld de Wadden-PKB zodanig veranderd worden dat die maximaal benut kan worden, uiteraard met respect voor de omgeving. Het gaat dus om de basishouding.

Minister Cramer is onlangs op bezoek geweest op de Waddentoogdag in Den Helder. Daar is op haar verzoek gesproken met de (energie)wethouders van de Waddeneilanden over het gezamenlijke ambitiestatement om voor alle Waddeneilanden te streven naar energieonafhankelijkheid (dus energieopwekking op lokaal niveau) in 2020. Daarin was de minister zeer geïnteresseerd. Er is daarbij ook gesproken over belemmeringen waar het Rijk wellicht iets aan kan doen, zoals over de blokkade die er is voor een getijdecentrale. Er is inmiddels een waddenfondssubsidie toegekend voor een proefproject met een getijdecentrale; nu moet er nog een vergunning komen. Er is nu net een brief gekomen van de minister dat ze ruimte wil geven voor een proef met een getijdecentrale, maar ze moet daar nog wel haar collega-ministers over polsen.

Interview met Rob Teisman op 13 november 2008

Rob Teisman is bestuurslid van de TVL, de Texelse Vereniging van Logiesverstrekkers, en eigenaar van Hotel Oranjerie Molenbos in De Cocksdorp, Texel. Wij hebben de heer Teisman geïnterviewd over Duurzaam Texel. Dit verslag is een verkorte weergave van de meningen en standpunten die in dit gesprek aan de orde zijn gekomen.

Energieopties Texel

De toeristenindustrie is direct afhankelijk van het Texelse landschap. Daarom is Rob Teisman tegen grootschalige windmolens op Texel: ze zijn zo groot en door het vlakke landschap zo zichtbaar, dat ze het uitzicht gaan domineren en afbreuk doen aan het landschap. Dit is weer een aantasting van de landschapskwaliteit die de meeste toeristen zo belangrijk vinden (rust, ruimte en natuur). Een ander tegenargument is het belang van de vogels. Voor veel trekvogels is Texel de eerste landingsplek na een tocht over zee of oceaan. Rob Teisman is niet tegen windenergie, maar om die twee redenen wel tegen grote windmolens op Texel. Adopteren van windmolens elders is geen probleem. Op die wijze kan Texel uitstekend participeren in de ontwikkeling van windmolenparken in niet kwetsbare windrijke gebieden zoals in de haven- en industriegebieden bij de kust. Kleine windmolens inzetten op daken (zoals de Energy Ball) stuiten op geen bezwaar, die maken de bedoeling en goede wil zichtbaar en domineren het uitzicht niet.

Texel moet dus energieopties zoeken die niet bovenmaats zijn. Grote windturbines zijn bovenmaats, maar de grens is moeilijk aan te geven. De nieuwe TESO-veerboot lijkt die grens net te overschrijden evenals de schepen van Rederij Doeksen die op Terschelling varen. Deze boten worden te groot voor de omgeving waarin ze zich bevinden. Als je die over het wad ziet varen, dan zijn ze een dominante verschijning in het landschap. De veerboot naar Ameland heeft een beter formaat.

Aansprekende duurzame initiatieven

Rond kleine windmolens, zoals de Energy Ball, kun je aansprekende positieve concepten bedenken. Rob Teisman werkt bijvoorbeeld aan een plan met elektrische fietsen. Op het eiland komen er dan verschillende oplaadpunten, waarbij dan weer een Energy Ball (van Texel Energie) staat. Die oplaadpunten kunnen bij hotels en andere horeca komen. Voor de wat oudere gasten op het eiland is dat een uitkomst: je hebt altijd of heen of terug de wind tegen. Met dit concept heb je 'altijd de wind mee' (en dat is ook de slogan van het plan). Op zich kost dit extra energie ten opzichte van gewone (niet-elektrische) fietsen, maar je krijgt mensen er wel door op de fiets, die anders misschien per auto over het eiland zouden gaan. Die gasten beleven Texel dus meteen heel anders.

Dit nieuwe fietsenplan is eigenlijk een vervolg op een eerder plan vanuit de gemeente, met gratis openbaar vervoer. Ook dat moest het autovervoer terugdringen. Dit plan was echter gestart vanuit de gemeente, dat met te grote stappen eigenlijk al rond was voordat de fietsverhuurders erbij betrokken werden. Die vreesden aantasting van hun business en waren tegen. De fietsverhuurders hebben zich sindsdien verenigd. Dat afgewezen plan heeft wel tot bewustwording geleid dat er op dit vlak mogelijkheden liggen, en dat de fietsverhuurders een collectief belang hebben. Inmiddels hebben de fietsverhuurders een meer gemeenschappelijke visie, zien de positieve mogelijkheden en denken ook constructief mee over het elektrische fietsenplan. Sommige dingen hebben gewoon hun tijd nodig om te beklijven. Belangrijk voor acceptatie van plannen is de praktische toepasbaarheid.

Een ander idee is dat je de mogelijkheid hebt om de heenreis per fiets te doen en de terugreis per bus, als dat zo uitkomt. Als je op Texel echt stappen wilt nemen in de mobiliteit, moeten alle betrokken een relatie hebben met het eiland. Busbedrijf Connexxion werkt daar dus niet aan mee. Ook niet met het rijden op tussenboten, als die worden ingezet door TESO. En taxibusjes inzetten daarvoor mag weer niet vanwege de concessie die Connexxion heeft. Provincie Zuid-Holland besteedt deze concessie aan en zij doet dat op een te smalle grondslag. De provincie let te veel op de directe kosten en niet op de mogelijke opbrengsten voor Texel. Vanuit het belang van Texel en de toeristenindustrie geredeneerd zou je zo flexibel moeten zijn dat je bussen op de tussenboten inzet. Dat is echter niet het belang van Connexxion. Je zou dus bijvoorbeeld ook de busdienst op Texel moeten aanbesteden met een visie op de lange termijn, wat goed is voor het eiland. Daarbij betrek je dan ook het terugdringen van autobrandstofverbruik.

TESO vormt in het beleid een positieve uitzondering, als vervoerder met een sterke relatie met het eiland. De concessie voor TESO wordt niet alleen op basis van laagste directe kosten gegund. Ook het belang van de Texelaars wordt daarbij betrokken. Hierdoor wordt rekening gehouden met een optimale dienstregeling het hele jaar door en met noodvervoer van het eiland naar het vasteland. Voor Texelaars is TESO dus heilig, niet alleen vanwege de inzet voor duurzaamheid.

Belang Stichting Duurzaam Texel

Dat particulieren en bedrijven op Texel zich inzetten voor duurzaamheid, is de verdienste van Stichting Duurzaam Texel (SDT). Zij stimuleert het zoeken naar breed gedragen oplossingen en manieren om dit in business te vertalen. De gasten en hun comfort staan wel voorop. Dus soms is een eerste of tweede aanzet niet overgenomen, maar de essentie is de bewustwording en wil om een weg of een manier te vinden waarop duurzaamheid wel past bij de comfortbehoefte van de gasten. Als je terugblijkt in wat er de afgelopen jaren op Texel al gerealiseerd is, zie je het effect van de Stichting Duurzaam Texel.

Advies: houd het klein

Rob Teisman heeft als tip voor plannenmakers: vermijd zo veel mogelijk overhead en bureaucratie, en houd initiatieven budgettair beperkt en dicht bij de eilanders. Zet ondernemerschap en vrijwillige inzet in. Belangrijk is dat initiatieven binnen circa vijf jaar ook resultaten op moeten leveren, én het moet leuk zijn om aan mee te werken. Ook moeten ze de kracht van kleinschaligheid benutten. Er is zoveel mogelijk in samenwerking op kleine schaal, terwijl dat vaak spaak loopt als je het op grotere schaal probeert te organiseren. Dan wordt het al gauw te formeel, stijgt de overhead en verlies je het contact met de bevolking. Als de gemeente zich mengt in een initiatief, moet er vaak veel vastgelegd worden, er moet immers ook verantwoording aan de gemeenteraad worden afgelegd et cetera.

Je merkt dat dingen die goed zijn voor milieu en het klimaat nu het tij mee hebben. Je kunt nu geld verdienen met duurzaamheid. Bungalowpark De Krim zet zich bijvoorbeeld enorm in voor duurzaamheid, omdat het ook financieel goede business is. Op energiegebied zorgen ook de gestegen energieprijzen dat investeringen in energiebesparing en duurzame energie eerder rendabel zijn. Als ondernemer moet je jezelf sowieso dwingen om te blijven innoveren. En op Texel is dat dan in duurzame richting. Rob Teisman: 'Daar liggen de wensen van de gast in relatie met wat wij kunnen bieden: rust, ruimte, natuur, cultuur en beleving.'

Interview met Rikus Kieft op 13 november 2008

Rikus Kieft is mede-initiatiefnemer van energieleverancier Texel Energie, dat als doel heeft als coöperatieve vereniging geheel Texel van duurzame energie te voorzien. Rikus Kieft woont op Texel, maar is er niet geboren en getogen. In het verleden heeft hij onder andere bij de VROM-raad gewerkt, en hij heeft ook gewerkt bij Novio-consult in Nijmegen. Hij is daardoor ook goed thuis in het RO-beleid, op zowel landelijk, provinciaal als gemeentelijk niveau. Wij hebben met hem gesproken over Duurzaam Texel.

Ontstaansgeschiedenis en visie

Prof. Han Brezet van de TU Delft heeft een huisje op Texel en heeft ongeveer in 1995 het initiatief genomen om de werkgroep Duurzaam Toerisme op te richten. In deze werkgroep groeide het inzicht dat het om veel meer ging dan alleen toerisme. In 2001 is daarom de Stichting Duurzaam Texel (SDT) opgericht, met een heel brede doelstelling en met brede vertegenwoordiging vanuit de sectoren. SDT heeft duurzame energie altijd als een van de thema's gehad. Er is door SDT veel 'zendingswerk' verricht, ook bij onder andere bouwpartijen. Dit heeft ertoe geleid dat burgers en bedrijven op Texel bewuster omgaan met duurzaamheid en duurzame energie dan gemiddeld in Nederland.

In 2005 heeft SDT vanwege de verkiezingen van 2006 een lezingencyclus georganiseerd. Naar aanleiding van een lezing van Hans Klein van ECN is door onder andere Rikus Kieft het plan opgepakt om weer een eigen energiebedrijf op te richten op Texel. Dat sluit goed aan bij 'het eilandgevoel': het oeroude gevoel dat je jezelf moet kunnen redden met wat er lokaal voorhanden is. Als voorbeeld noemt Rikus Kieft dat oudere Texelaars je precies kunnen vertellen welke oude schapenboet wanneer is gebouwd met het wrakhout van welk schip. Hout was immers schaars op het eiland en een schipbreuk leverde onder andere bruikbaar timmerhout op. Bij dat eilandgevoel hoort ook dat Texelaars zich afzetten tegen 'de overkant'. Mensen die niet geboren en getogen zijn op Texel worden nog altijd steevast als 'overkanters' betiteld. Rikus Kieft dus ook. Daarom wil Texel Energie installatiewerk doen met eigen Texelse installatiebedrijven. Dat levert lokale werkgelegenheid op: een belangrijke reden om voor Texel Energie te kiezen voor de bevolking en de bedrijven.

Het rapport van ECN uit 2007 had de begrenzing van marktconforme techniek én van de gemeentegrens van Texel. De les daaruit was dat 100% duurzame energie op korte termijn niet mogelijk was binnen die begrenzingen.

In het coalitieprogramma van de gemeente is de route naar duurzaamheid opgenomen, op instigatie van wethouder Peter Bakker (GroenLinks). De andere coalitiepartijen vonden het ook een aantrekkelijk perspectief. Dat brede draagvlak is mede het werk van SDT.

Partijen

Het belangrijke zendingswerk van SDT is al genoemd. In de huidige fase is de route naar duurzaamheid in het coalitieprogramma opgenomen. In deze fase moet ook een partij als SDT een omslag maken. SDT zoekt op dit moment naar een nieuwe zinvolle rol en werkt aan een doorstart met een ambitieus langetermijnprogramma.

Initiatieven die via de gemeente lopen, hebben last van tijdrovende raadsprocedures en moeten ook een raadsmeerderheid hebben. Op zich prima voor de democratie, maar het kan wel tijdrovend en soms verlamdend werken. Texel Energie groeit zo hard en

met zoveel steun juist omdat het een particulier initiatief is en er snel kan worden gehandeld.

Energieopties Texel

Opties zoals PV, zonneboilers en kleine windturbines passen goed in het beeld van Texel Energie. Door te werken met lokale installateurs levert dat bovendien lokale werkgelegenheid op. Investerings in windmolens op zee passen niet goed in die visie, wellicht als tijdelijke noodzakelijkheid om in voldoende groene stroom te kunnen voorzien.

Wat wel goed past zijn een coöperatief geïnvesteerde getijdecentrale en geothermie. Dat zou uiteindelijk wel als zelfdragende business moeten kunnen bestaan. De ontwikkelrisico's van dergelijke grootschaliger opties zijn dermate groot dat de Texelse gemeenschap ze niet kan dragen. De gemeenschap wil echter wel zelf aan het roer blijven (regie houden) bij die investeringen, en niet alles overlaten aan grote energiereuzen als bijvoorbeeld Nuon of Essent. Volgens Rikus Kieft kan dit opgelost worden door te werken met garantstellingen voor risicodragende proefboringen en met pilots die de provincie of het Rijk financiert.

We moeten onderkennen dat de meeste Texelaars niet alleen afkomen op de duurzaamheid van Texel Energie, maar vooral ook op de 'Texelheid' van het bedrijf. Voor en door Texel; en dat het dan ook nog groen is, is mooi meegenomen, maar als het andersom zou zijn (wel groen maar niet Texels) dan zou het niet werken.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

Er zit een vertragingfactor van vier tot zes jaar voordat het rijksbeleid geïmplementeerd is bij de lagere overheden. Het Rijk realiseert zich dat vaak niet. Hierdoor is het gros van de gemeenten druk met implementatie van beleid dat het Rijk alweer als 'oud beleid' (niet meer actueel) ziet. Het Rijk is dan al lang weer moderner beleid aan het vormgeven, waardoor het weinig belangstelling heeft voor het oplossen van lokale implementatieproblemen. De doorlooptijd zou dus eigenlijk sneller moeten.

Daar staat tegenover (de stelling van Max van den Berg) dat koplopers die direct starten met implementatie van beleid, vaak tegen vraagstukken aanlopen waar het Rijk nog niet uit is, wat remmend werkt. Bovendien geldt dat wat het Rijk wil, niet altijd mogelijk is in de praktijk. Als voorbeeld noemt Rikus Kieft de Wet op de bodemsanering en de evaluatie daarvan. Het ging daarin om de leeflaagdiscussie. Er was een lokale experimenteerruimte nodig om de lokale mogelijkheden in te kunnen passen. Het heeft echter ongeveer zes jaar gekost om dat geregeld te krijgen.

Rikus Kieft roept het Rijk op om het volgende aan te passen in het RO-beleid: creëer experimenteerruimte, timmer niet alles dicht. Je kunt niet alles vooraf voorzien, zo is de ervaring. Denk bijvoorbeeld aan de op Texel actuele kwestie van de getijdecentrale. De vigerende PKB staat dat nu niet toe, omdat zo'n ontwikkeling destijds niet voorzien was. Het liefst zou je echter de ruimte hebben om proeven te doen en op basis daarvan te besluiten of het past of niet. Als het schade toebrengt aan het Wad moet je het niet doen, maar het bij voorbaat uitsluiten is niet handig. Het Rijk zou ook kunnen zorgen dat doorlooptijden voor vergunningen voor nieuwe installaties verkort worden en bijvoorbeeld expertise ter beschikking kunnen stellen aan lokale initiatiefnemers.

Een ander 'slot' waarvan het Rijk de sleutel in handen heeft, is die van alle regels waaraan een nieuwe energieleverancier moet voldoen. De HVC-groep (de eigenaar van de AVI in Alkmaar) heeft Texel Energie nu geholpen met dat hele vergunningtraject, anders was Texel Energie nog niet opgericht. Al die regels zijn er

natuurlijk niet voor niets en Rikus Kieft weet niet of en hoe het simpeler zou kunnen, maar het vormt wel een zware drempel.

Een deel van de oplossing zit in ontwikkelingen zoals die waarmee windcoöperatie 'De Windvogel' bezig is in Zuid-Holland. De Windvogel gaat de stroom van haar turbines rechtstreeks leveren aan haar leden, in plaats van verkopen aan een energieleverancier. Een andere oplossing zou zijn om 'achter de meter' te werken. Met bijvoorbeeld één energiemeter aan de rand van Texel en dan de rest als eigen net. Hierdoor kun je op het eiland ook optimaliseren tussen lokale opwekking van elektriciteit en lokale vraag. Denk daarbij ook aan innovaties als de Qbox. De huidige marktordening laat zoiets niet toe; teruglevering en doorlevering door kleine opwekkers stuit op dermate veel regeltjes dat dat vaak niet financieel haalbaar is. Netbeheerders werken nu ook niet erg mee als er plannen zijn om allemaal kleine PV-systemen op het net aan te sluiten, terwijl daar wel draagvlak voor is bij de Texelse bevolking. De regels op dat punt zouden beter toegesneden kunnen worden op de lokale wensen en op lokale opwekking.

Een ander slot ligt bij het Ministerie van Defensie, die radarverstoring vreest door windmolens. Het is maar de vraag of het klimaatprobleem uiteindelijk niet een grotere bedreiging vormt voor de nationale veiligheid. Met wat creativiteit moet zoiets toch oplosbaar zijn, als er eerst maar een wil is?

Tot slot: de huidige subsidieregeling voor kleinschalige PV is ongelooflijk ingewikkeld. Het Duitse systeem lijkt veel simpeler, met minder uitvoeringskosten. Voorbeelden van hoe het ook kan, zijn te vinden op Samsø in Denemarken en in Godland in Zweden.

Interview met Hans Altevogt op 19 december 2008

Hans Altevogt werkt voor Greenpeace Nederland. Greenpeace bezoekt de informatie- en overlegbijeenkomsten die EV af en toe organiseert, maar er is geen geregeld overleg. Wij hebben Hans Altevogt geïnterviewd over Energy Valley (EV).

Regionale versus nationale milieuorganisaties

Er bestaan grofweg twee soorten regionale milieuorganisaties. De meer geïnstitutionaliseerde zoals de provinciale milieufederaties en de lokale bewonersgroepen, die vaak wensen hebben over veiligheid, landschapsaantasting. De laatste willen vooral ook goed geïnformeerd worden. Beide soorten organisaties hebben niet het nationale perspectief voor ogen, zoals de landelijke milieuorganisaties dat wel hebben. Dat is ook hun rol.

De kolencentrale(s) in het noorden komen ver weg van de bewoonde wereld, letterlijk 'not in my back yard'. Dit raakt daarom lokale milieugroepen niet erg. Het regionale economische belang raakt hen wel, veel meer dan dat de nationale milieuorganisaties raakt. Hans weet niet precies hoe de lokale organisaties zich opstellen en waarom, maar kan zich goed voorstellen dat zij niet tegen de kolencentrales zijn. Ze staan immers ver buiten de bebouwde omgeving en zijn goed voor de lokale werkgelegenheid en de lokale economie.

Vaak volgen lokale milieugroepen ook een relatieve redentatie: de nieuwe efficiënte kolencentrale ter plekke komt in de plaats van een oude en minder efficiënte centrale elders, dus netto is er uiteindelijk minder CO₂-emissie. Dat je vanuit klimaatoptiek helemaal geen kolencentrale wilt (en zeker niet eentje zonder CCS) is een punt dat pas op groter schaalniveau speelt.

Steun milieuorganisatie aan EV

Energy Valley in zijn algemeenheid is een kapstok voor initiatieven om duurzame technieken zoals brandstofcellen te ontwikkelen. Daar liggen immers ook economische kansen. En dat zijn ontwikkelingen die zowel op steun van lokale als van landelijke milieuorganisaties kunnen rekenen.

Interview met Rudi Gengler op 8 januari 2009

Rudi Gengler is beleidsadviseur energie, klimaat en milieu bij de gemeente Emmen. Deze gemeente is een van de deelnemende noordelijke gemeenten in Energy Valley. Wij hebben Rudi Gengler geïnterviewd over Energie Valley (EV).

Ontstaansgeschiedenis en visie

Gemeente Emmen is pas vrij laat (ongeveer vier jaar na oprichting) bij EV betrokken geraakt. Het gemeentebestuur realiseerde zich dat het een goede ontwikkeling was, en heeft vervolgens geparticipeerd. Het was in eerste instantie moeilijk om scherp te krijgen wat EV nu precies is, het kwam over als marketingbureau. Inmiddels is duidelijk voor Emmen: 'Energy Valley, dat zijn we zelf'. Dankzij EV is de combinatie Noord-Nederland en Energie duidelijk in beeld bij Den Haag, zonder EV was dat een stuk minder geweest. Contacten zijn belangrijk in Den Haag. De gemeente Emmen heeft die minder dan de grote steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, door de geringere omvang en door de fysieke afstand.

Voor gemeente Emmen betekent EV:

- belangenbehartiging (aan tafel zitten bij relevante personen, overleggen en daar het belang van Noord-Nederland en Energie inbrengen en behartigen);
- verbindingen leggen (netwerkfunctie EV in Noord-Nederland en daarbuiten).

De gemeente heeft wel eens te hoge verwachtingen van EV gehad; dat EV veel meer zou kunnen doen dan alleen het netwerk ter beschikking stellen. De mogelijkheden van EV groeien wel, bijvoorbeeld doordat er meer medewerkers komen als uitvloeisel van het Energieakkoord Noord-Nederland. Overigens was volgens Rudi Gengler het stempel van EV op projecten zo groot dat het naar buiten toe leek of EV als projecteigenaar optrad, in plaats van als facilitator. Die rol van EV is inmiddels duidelijk, maar naar buiten toe blijft dit een risico in de beeldvorming.

In de tijd is er een golfbeweging zichtbaar in de betrokkenheid van EV. In eerste instantie was EV zeer betrokken bij de gemeente Emmen met de ontwikkeling van stadswarmte en bio-energie. Deze betrokkenheid neemt nu echter weer af.

Gemeente Emmen heeft met de provincie en het Noorderdierenpark een charrette georganiseerd met veertig deskundigen en daar ook EV bij uitgenodigd. Hierin wilden ze nagaan wat de mogelijkheden zijn van een klimaatneutraal Noorderdierenpark in Emmen op de nieuwe lokatie, en voor een klimaatneutrale projectontwikkeling van de huidige lokatie van het Noorderdierenpark in de binnenstad. EV had deze charrette ook kunnen organiseren. Hier is echter bewust niet voor gekozen, zodat steeds voor alle betrokkenen duidelijk bleef dat het een project van de gemeente is met ondersteuning vanuit EV.

Partijen

Het blijft wel zoeken naar een goede vorm voor de samenwerking met EV. Er is nu een bestuurlijke groep ingesteld, afgeleid van het provinciaal overleg. De groep bestaat uit leden van EV en de gedeputeerden en wethouders van de grote noordelijke gemeenten. Er zijn inmiddels twee bijeenkomsten geweest. De projecten die onder de vlag van het Noordelijk Energieakkoord zijn benoemd, zijn vooral tot stand gekomen in overleg met de noordelijke provincies en het Rijk. De gemeenten zijn daar nauwelijks in betrokken, maar gemeente Emmen wil in ieder geval meepraten.

De netwerkbijeenkomsten van EV, waar overheden, bedrijven en adviseurs komen, worden goed bezocht en hebben een goede kwaliteit. Ze voorzien duidelijk in een behoefte. De kracht van EV is vooral dat mensen lokaal betrokken worden en aan de slag gaan; EV bereikt dat door bedrijven en beleidsambtenaren te koppelen. SenterNovem heeft ook zo'n rol, ook wel met informatiebijeenkomsten, maar koppelt niet actief mensen. EV is wat dat betreft veel assertiever, en gaat ook ongevraagd op partijen af.

De gemeenten Emmen en Coevorden zijn een eigen energiebureau (projectengroep) Zuid-Oost Drenthe aan het inrichten. Dit is omdat een projecten zoals vergisting, wind, kleine windturbines, vergassing en stadswarmte moeizaam lopen. Emmen wil deze projecten vanuit bestuur en bedrijven laten ondersteunen, met als snijvlak economie en milieu/energie. Dit bedrijfsbureau lijkt in opzet op EV, maar ZO-Drenthe organiseert dit bewust zelf in plaats van het bij EV te beleggen. Ze betrekken EV vervolgens alleen als dat relevant is. Het energiebureau krijgt een stuurgroep die bestaat uit de gedeputeerden en bestuurders van gemeenten, en vertegenwoordigers van bedrijvenverenigingen uit de regio. De projectengroep gaat initiatieven omarmen die dreigen te mislukken, maar die wel goed passen binnen de regionale doelen.

Er zijn duidelijke verschillen aan te wijzen in de samenstellende delen van EV. Groningen is met name gericht op (aard)gas, denk bijvoorbeeld aan de ontwikkeling van de HRe-ketel. Dat past ook bij Drenthe, maar is voor Drenthe veel minder belangrijk dan voor Groningen. Friesland richt zich met name op duurzaam, vooral via concrete projecten. Drenthe is nog wat zoekend. Mobiliteit is een speerpunt. Gemeente Emmen wil in 2020 klimaatneutraal zijn en is al in 1992 toegetreden tot het klimaatverbond. De ervaring is dat het langzaam gaat, als het geld gaat kosten. Maar: dat is geen stilstand, het loopt uiteindelijk wel, denk aan het klimaatneutrale Noorderdierenpark.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

Regionale initiatieven zoals de biodieselafabriek van SunOil kunnen niet goed concurreren met (goedkope) biodiesel uit de VS, omdat die met overheidssteun wordt geproduceerd. Het Rijk zou daarom moeten zorgen voor een level playing field voor dit soort initiatieven. Dit moet snel, anders gaat het bedrijf wellicht over de kop.

Voorbeelden van hoe je dat als overheid kunt aanpakken zijn bekend uit onder andere Duitsland. De kunst voor een (rijks)overheid is om samen met innovatieve investeerders een duurzame economische productie op te bouwen en daarmee ook te zorgen voor werkgelegenheid. Als je die ondernemers niet steunt tijdens het ontwikkelpad, dan loop je het risico dat de bedrijven het niet redden. De nieuwe werkgelegenheid komt dan uiteindelijk in het buitenland terecht, terwijl er ook prima kansen voor Nederland liggen. Het Rijk behartigt dat belang onvoldoende, denk aan het plotseling stopzetten van de MEP-regeling.

Het Rijk zou juist een langjarige relatie moeten aangaan en partijen binden zoals Duitsland dat doet. Het hoeft niet meteen naar het ideaal te gaan. Bij biodiesel is er een duidelijke evolutie, van koolzaad naar vetten en uiteindelijk naar houtachtige gewassen. De kunst is om ondernemers te vinden die die evolutieroute op willen, maar ze ook de ruimte te geven om gedurende die route wel voldoende financieel rendement te maken, zodat geïnvesteerd kan worden in verdere vernieuwing. Vooral bij dossiers waar meerdere ministeries zeggenschap hebben, zie je problemen om op rijksniveau duidelijkheid te verschaffen aan ondernemers en lokale overheden.

De ervaring is dat het belangrijk is om dingen zo simpel mogelijk te houden. Als mensen het niet meer overzien, gaan meestal de hakken in het zand. Bovendien moet de gewenste toekomst duidelijk neergezet worden, dat fungeert als aantrekker. Dat

vergt duidelijke keuzes. Dit is een punt waar de rijksoverheid werk van kan en moet maken. Als je als samenleving een duidelijk toekomstbeeld voor ogen hebt, dan zijn mensen bereid daarin te investeren. Heb je dat niet, dan is er de neiging om elk probleem op de goedkoopste manier op te lossen, voor de korte termijn, redenerend vanuit het heden en niet vanuit de toekomst. Een voorbeeld daarbij is de woningbouw. Nederland bouwt gebouwen voor een levensduur van zestig jaar. Duitsland doet dat voor honderd jaar, en kiest bovendien meer voor kwaliteit. Met als gevolg: grotere woningen, maar wel nulenergie. Nederland bouwt in principe volgens het bouwbesluit (en de huidige EPC-eis), terwijl die bedoeld zijn als minimumeis. Als je kiest voor de toekomst en voor kwaliteit en nulenergie, dan past de EPC daar wellicht helemaal niet meer bij. Dan moet je de oplossingen in het collectief zoeken, en in het bestemmingsplan. De ruimtelijke ordening wordt dan veel belangrijker.

Volgens Rudi Gengler zou EV meer aandacht moeten besteden aan het netwerken met de gemeenten. Het Rijk moet meer in de toekomst kijken en daarin investeren. Een vaste investeringsstroom vanuit het Rijk naar lokale initiatieven is daarom bijvoorbeeld een goed idee, maar dan moet de verdeling van die stroom niet via EV lopen, maar vanuit de inhoud.

Interview met Owen Huisman op 14 augustus 2008

Owen Huisman is bureaucoördinator van Stichting Energy Valley. Vanuit die functie ondersteunt hij de directie en is hij centraal aanspreekpunt voor de stichting. Wij hebben hem geïnterviewd over Energy Valley.

Ontstaansgeschiedenis en visie

De noordelijke regio van Nederland heeft een sterke achtergrond in energie. Energy Valley (EV) bestaat eigenlijk uit drie samenhangende dingen:

1. 400 bedrijven en 25.000 arbeidsplaatsen in het noorden (Groningen, Friesland, Drenthe, kop van Noord-Holland) die direct verbonden zijn aan het onderwerp energie;
2. de ambitie van overheid en bedrijfsleven om die positie te consolideren en verder uit te bouwen;
3. een stichting om het publiek-private belang te behartigen. Belangenbehartiging is de goede term, coördinatie is een te sterk woord.

EV is dus veel meer dan de partijen die de stichting financieren (de kernfinanciers), het is alles samen.

De ontwikkeling is gestart in 2003. De splitsing van Gasunie in een handelspoot en een transportpoot was op handen. De handelspoot had ongeveer 200 fte aan hoogwaardige werkgelegenheid. Als er niets wordt gedaan om die werkgelegenheid voor het noorden te behouden, kan zo'n handelsbedrijf zich ook ergens anders gaan vestigen. Het bedrijfsleven heeft daarop met de overheid de handen ineen geslagen om te zorgen dat de gas- en energie-expertise behouden kon blijven in het noorden. Dat was gestoeld op drie peilers (speerpunten):

1. gas, met daarnaast in mindere mate olie en elektriciteit;
2. ontwikkeling van alternatieven (zoals biomassa en mobiliteit);
3. kennis.

De drie speerpunten zijn benoemd door goed te kijken naar de beleidsthema's mondiaal, in de EU en in Nederland, en die tegen de mogelijkheden in de regio aan te houden. Deze werkwijze is pragmatisch, en ook een beetje opportunistisch. De basisgedachte is: 'hoe kun je het lokaal aanwezige benutten om in te haken op de kansen die het EU-beleid en het Nederlandse beleid biedt'. Dit is zo aangepakt dat het niet alleen bij studie blijft, men is ook gelijk aan de slag gegaan.

Partijen in de verschillende fasen

Betrokken zijn de stichting en alle andere partijen, met name de 'frontrunners'. In de eerste periode was dat met name de Gasunie. Belangrijke kenniscentra binnen EV zijn de RUG, de Hanzehogeschool en ook landbouwhogescholen. De rol van de stichting is makelen en schakelen tussen partijen die met initiatieven aankloppen. Inmiddels is EV in eind fase 2, start fase 3 aangeland. In de eerste fase was Gasunie nog één bedrijf, later, na de splitsing, is de bewegingsruimte ingeperkt. De overgang van fase 1 naar fase 2 was midden 2005-2006.

In de tweede fase zie je ook een aantal snelle ondernemers en bedrijven die hun core business aan het richten zijn. Een voorbeeld uit die periode is Sunoil in Emmen. In 2005 had Sunoil een eerste biodieselfabriek op basis van koolzaad. Inmiddels draait die fabriek op tweedegeneratiebiomassa (vetten) en er wordt nu alweer verder

gekeken. Sunoil heeft de keuze gemaakt niet alleen in het laboratorium te werken, maar ook gelijk met productie aan de slag te gaan.

Bij de overgang naar de tweede fase, eind 2005, is de regio Kop Noord-Holland (KNH) aangehaakt bij EV. ECN is daar aanwezig als belangrijk kenniscentrum, en KNH kan ook aanspraak maken op het Waddenfonds. Toenmalig minister Brinkhorst heeft sterk op die samenwerking aangedrongen. Er was overigens al samenwerking vanuit ATO. In de praktijk is er nog veel te winnen in de samenwerking met KNH. Samenwerking met ECN is er al wel, eerst op projectbasis en nu ook meer structureel. De fysieke afstand vormt wel een belemmering.

Vanuit EV is het idee ontstaan om het Waddengebied als geheel als incubatiegebied te beschouwen. Dat idee is nog niet erg van de grond gekomen. In de samenwerking tussen de eilanden valt nog veel te halen. Nu met de overgang naar fase 3 komen er ook grote investeringsstromen op gang zoals AKZO, Econcern, Nuon en RWE. Overigens is het belangrijk om in het oog te houden dat EV nooit eigenaar is van projecten, EV ondersteunt alleen.

Het geschatte investeringsvolume van de EV-regio is vijftien miljard euro. Dit bestaat vooral uit de grote investeringen in energiecentrales, gasleidingen en gasopslag, en bijvoorbeeld in oliewinning van de NAM. Deze grote investeerders maken gebruik van de profilering van de regio, maar hebben voor hun initiatieven EV niet per se nodig. Bij het MKB heeft de stichting veel meer toegevoegde waarde, en daar wordt dan ook de meeste aandacht (uren) aan besteed.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

Het Noordelijk Energieakkoord is een mijlpaal geweest. Het is een afspraak tussen de regiopartijen, die doorvertaald is naar afspraken met het Rijk. Het initiatief lag bij de regio zelf, juist ook om de ministeries te committeren. Er is eens per twee maanden een ambtelijk overleg, en in de regio zelfs maandelijks. Als voorbeeld van een effect hiervan geldt bijvoorbeeld de positie van groengas binnen de SDE-regeling. Het noorden heeft aan de bel getrokken dat die positie niet strookte met de afspraken die in het akkoord zijn gemaakt.

Als je het zwart-wit bekijkt, dan liggen de doelen op het gebied van klimaat en milieu bij de gemeenten en provincies (het publieke deel), en de doelen op het gebied van economie bij de stichting (het publiek-private deel). Meestal lopen die doelen gelijk op, maar als je onderscheid wilt maken dan zit daar de knip. Als voorbeeld noemt Owen Huisman het waddendossier. Daar is een akkoord gesloten over de frictie tussen het economisch belang en het milieubelang. De oplossing is 'gas winnen met de hand aan de kraan'. EV ontwikkelt binnen dat akkoord de economische mogelijkheden. De stichting neemt bijvoorbeeld geen politieke standpunten in over wel of geen gaswinning, dat is het domein van de politiek.

Een belangrijke taak van de stichting is daarnaast grote en kleine symposia organiseren, ook op agrarisch gebied (een belangrijk deel van het MKB in de regio is agrarisch). De symposia dienen voor kennisuitwisseling, maar ook om bekendheid te genereren buiten de regio.

De middelen van EV zijn gelimiteerd. Zij moet dus keuzes maken tussen wat wel en wat niet gestimuleerd wordt. Owen Huisman: 'Je kunt duizend bloemen laten bloeien, maar je kunt er maar een paar water geven'. Keuzes maken over wat gestimuleerd wordt is niet hetzelfde als initiatieven afstoppen, in principe is elk initiatief welkom.

Het contact met de milieclubs is goed met een tweemaandelijks overleg (het 'energiekompas'). Daar worden ook discussies gevoerd, bijvoorbeeld bij biomassa over 'food or feed'. Er zijn wel altijd zaken die in zijn algemeenheid gesteund worden, maar waar NIMBY-effecten optreden als het concreet wordt op een specifieke locatie. Denk aan mestvergisting of plaatsing van windturbines. De rol van de stichting is dan om de discussie op gang te houden.

Regio's als EV, het RCI en Limburg hebben koploperposities, ook in PPS-constructies en in innovaties. Volgens Owen Huisman effenen ze daarmee, als concentratiegebieden, het pad voor andere regio's. Moet het Rijk een rol spelen in de uitrol van economische kansen naar andere gebieden? Volgens Owen Huisman niet. Ondernemers zien zelf die kansen wel en trekken dat ook zelf. Denk bijvoorbeeld aan de HRe-ketel.

Een regio als EV heeft voordeel door dingen op kleine schaal bij elkaar te brengen, als een soort broedstoof. De Eemsdelta is een voorbeeld van een energietransitiecluster, het heeft een aparte status binnen EV.

Gevraagd naar een boodschap aan het Rijk zegt Owen Huisman: 'Geef Noord-Nederland de mogelijkheid om flexibel om te gaan met wet- en regelgeving. Geef ruimte en vrijheid, en behandel en benoem de regio ook echt als proeftuin. Wet- en regelgeving, en de toepassing daarvan, is toch vaak een remmende factor bij transitie.'

Interview met Bouwe de Boer op 16 januari 2009

Bouwe de Boer is al vijftien jaar energiecoördinator van de gemeente Leeuwarden, en nu ook enkele dagen per week van de provincie Friesland. Zowel Leeuwarden als Friesland werken actief mee in Energy Valley. Wij hebben met hem gesproken over de stichting Energy Valley (EV).

Aanpak in Friesland en Leeuwarden

In Leeuwarden is in 2008 vier keer een minister op werkbezoek voor het energieprogramma: tweemaal minister Cramer, eenmaal minister Verhoeven en eenmaal minister Verburg. De insteek van de gemeente is altijd om het bedrijfsleven het verhaal te laten vertellen. Acties moeten altijd goed zijn voor het bedrijfsleven. Die moeten er uiteindelijk geld mee kunnen verdienen, anders begint Leeuwarden er niet aan. De bedrijven vertellen wat ze doen, waarom ze het doen, en wat het Rijk zou kunnen doen om de ontwikkeling te versnellen. De provincie Friesland heeft dezelfde insteek.

Visie Friesland in het nieuws

Vlak voor ons interview is er een groot stuk in de Leeuwarder Courant verschenen over Friesland Fossielvrij, dat nogal wat stof doet opwaaien. Het beeld is dat Friesland in 2020 vrij is van fossiele brandstoffen, ook voor transport. Het artikel chargeert wel: de bedoeling is dat iedereen de keuze heeft om te kiezen tussen groen en fossiel, ook voor transportbrandstoffen. Bouwe de Boer noemt dit de nieuwe economie, de nieuwe wereld. Het is een duidelijke boodschap voor alle burgers en een duidelijk 'statement' over de koers die in Friesland gevaren wordt. Het bedrijfsleven gaat hierdoor nadenken en nieuwe producten ontwikkelen en dit zorgt ook voor nieuwe werkgelegenheid. Burgers worden zich ervan bewust dat ze iedere keer dat ze geld uitgeven weer een keuze maken.

Duurzame koers energievoorzieningen Friesland en Groningen

Economie en 'planet' gaan in Friesland hand in hand. Friesland kiest hiermee wel voor een duidelijk andere koers dan bijvoorbeeld Groningen. Groningen zet economische kansen voorop (bijvoorbeeld met de kolencentrales in de Eemshaven). Friesland doet dat ook, maar pakt alleen die kansen die bijdragen aan de nieuwe wereld. Kolencentrales, met of zonder CCS, komen er in Friesland niet in, die passen niet in de Friese nieuwe wereld.

Ook van de bestuurders van Friesland wordt openbaar commitment en een voorbeeldrol verwacht. Dat gedeputeerde Bleker (provincie Groningen) in het openbaar verkondigt dat hij niet in een fossielvrije auto wil rijden (naar aanleiding van het 100.000 voertuigenplan), zou in Friesland 'not done' zijn.

De opstelling van Friesland en van Leeuwarden geeft geen spanning binnen EV. Zij is ingericht om de combinatie 'het Noorden' en 'Energie' op de kaart te zetten en voor economische kansen op dat gebied te zorgen. Het is geen probleem dat de deelnemende partijen in EV verschillende visies hebben over welke kansen ze willen pakken.

Leeuwarden zet in op fossielvrij, en daarbinnen onder andere op PV. Laatst heeft de Zonnebootrace een prijs gewonnen met de organisatie van de zonnebootraces. Precies de goede prijs. Het past bij de nieuwe wereld. Bovendien raken de jonge mensen die aan de races meedoen en de boten ontwerpen en bouwen, er enthousiast door en willen verder in die richting. De gemeente Leeuwarden heeft ook zelf deze prijs gewonnen als innovatief teamplayer. Dat wil ze zijn, innovatief samenwerken met kennisinstellingen en bedrijven.

Andere opties energiegebruik

Een andere optie is biogas, uit onder andere mestvergisting. Ook teelt van energiegewas in bermen hoort bij deze optie, en GFT. De visie is over drie lijnen van energiegebruik georganiseerd:

- bedrijven;
- woningen;
- voertuigen.

Er wordt gewerkt volgens de Trias Energetica. Eerst besparen op het gebruik, en dan het resterend gebruik duurzaam invullen.

Voor mobiliteit heeft Friesland ingezet op biogas en op elektrisch vervoer. De route met biogas verloopt met aardgastanken als tussenstap, anders lukt het niet. Er is nog te weinig biogas om voldoende markt te maken voor tankstations. De strategie van Friesland is een netwerk van (aard)gastankstations creëren. Provinciebestuurders en gemeentebestuurders geven hierbij het goede voorbeeld. Belangrijke partners zijn de tankstationeigenaren, chauffeurs en dealers, die zijn actief betrokken en vormen een 'vriendenclub' van rijden op aardgas. Het zijn ambassadeurs geworden. Ook de gemeente Leeuwarden is bij aanvang van het nieuwe contract nu over op aardgasauto's. De chauffeurs zijn enthousiast, na een aanvankelijke weerstand. De stabiele Friese koers met fossielvrije mobiliteit heeft ertoe geleid dat er nu twee fabrieken in Friesland komen die elektrische scooters bouwen en één die elektrische auto's gaat bouwen. De visie over het aantrekken van nieuwe werkgelegenheid komt dus uit op dit punt. Bovendien is het 100.000 voertuigenplan in het Noordelijk energieakkoord er met name in gekomen dankzij de inspanningen vanuit Friesland.

Er is ook een afspraak met het Rijk gemaakt (bij de Innovatieagenda) dat Friesland en Groningen proeftuin worden (koploperregio) voor elektrisch voortbewegen. Bewust 'voortbewegen', want zo valt elektrisch varen ook onder de definitie, belangrijk voor Friesland.

Bij de woningbouw is met pilotprojecten met uitgebreide monitoring aangetoond dat energiezuinige bouw ook echt tot lagere woonlasten leidt. Stevig bewijs dat het technisch kan, dat het energiegebruik echt lager is en de lasten ook lager. Dat bewijs geeft uiteindelijk de doorslag. Wethouders hanteren dat om bouwpartijen te weerspreken als ze zeggen dat het niet kan of niet tot lagere lasten leidt. Dit soort bewijslast heeft ook rechtstreeks geleid tot de bouwnormen die in het Noordelijk energieakkoord zijn opgenomen: EPC=0,5 nu, en EPC=0,0 in 2015, oftewel het Noordelijk Bouwbesluit. Dat was er niet gekomen als Leeuwarden niet al twee jaar lang die monitoring had uitgevoerd en bewijslast had verzameld.

Partijen

De 31 gemeenten in Friesland zijn goed georganiseerd. En er zijn in totaal maar zes woningcorporaties in Friesland. Dat betekent: korte lijntjes en kleine netwerken. Bovendien is Friesland ten opzichte van andere provincies behoorlijk onafhankelijk van de heersende macht en van grote bedrijven. Dat is belangrijk als je een trendbreuk wilt en een nieuwe koers inzet. Wel zijn er bijvoorbeeld bedrijven die dieselbussen bouwen. Die passen niet in de nieuwe wereld, en dat geeft spannende situaties van botsende belangen.

De ervaring is dat bij energiezuinige nieuwbouw van bedrijfspanden een beetje subsidie nodig is, maar het is vooral belangrijk om de weg te wijzen naar installateurs en architecten die dat kunnen. Die willen en kunnen meehelpen om de nieuwe wereld te realiseren. Andere partijen die daar niet aan mee willen helpen, worden ook niet geholpen. Er moeten keuzes gemaakt worden.

In Friesland zijn er allerlei gemeenten die de provincie oproepen om ze te helpen; ze willen verder. Er is een club opgericht met koplopergemeenten op klimaatgebied. Ook hier geldt: de gemeenten die actief meewerken aan de realisatie van de nieuwe wereld worden geholpen. Daarom is de provincie aan de slag met de twee meest ambitieuze woningcorporaties. De visie is: je gaat aan de slag met de winnaars, de rest neger je.

Energy Valley en dingen als het Noordelijk energieakkoord (met drie provincies en twee ministeries eronder) vormen een belangrijk signaal naar de markt. Namelijk dat het menens is in het Noorden.

Dat zie je ook bij alle opleidingen in Friesland, en trouwens algemener bij de opleidingen in het Noorden: energie is een belangrijk thema. Het heeft een positief imago, en perspectief, en heeft aantrekkingskracht op de jeugd. Initiatieven als de zonnebootrace helpen daar aan mee.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

Bouwe de Boer verwacht van het Rijk dezelfde aanpak als die hij zelf op corporaties en bedrijven loslaat, namelijk koplopers stimuleren, de rest negeren. Daarnaast moet het Rijk zich inzetten om de jeugd mee te trekken. Het Rijk moet ook een rechte rug hebben bij wat tegenwind. Er is nu bijvoorbeeld een rapport vanuit de dieselloobby over een aardgasauto met slechtere uitstoot dan diesel. VROM reageert daarop door meteen in de schulp te kruipen en te weifelen of het aardgas in vervoer wel moet steunen. Dat terwijl er in Friesland al enorm veel geld in is gestoken. De manier waarop dit gaat, steekt Bouwe de Boer: terugtrekken op basis van één rapport, zonder rekening te houden met het schokgolfeffect in deze prille markt en het mogelijke effect op het transitiepad naar rijden op groengas.

Bouwe de Boer adviseert het Rijk om consistent en langjarig stabiel beleid te voeren en een rechte rug te houden als er wat tegenwind is.

Interview met Douwe Faber op 8 januari 2009

Douwe Faber is directeur van het adviesbureau Ekwadraat. We hebben hem geïnterviewd over Energy Valley (EV).

Over Ekwadraat

Ekwadraat is vijf jaar geleden opgericht in Leeuwarden, inmiddels zijn er ook vestigingen in Arnhem en Groningen. Ekwadraat heeft nu zeventien medewerkers. Het bureau richt zich op overheden en op de agrarische sector met projecten op het gebied van onder andere mestvergistings, groengas en geothermie, maar ook op het slim inkopen van energie. Het heeft als motto: architect van de duurzame keten. Energie is de rode draad in de activiteiten van het bureau. EV is een belangrijke stimulans voor de klanten van Ekwadraat om projecten uit te voeren op het gebied van energiebesparing en duurzame energie.

Visie over EV

Volgens Douwe Faber is EV vooral opportunistisch. Het is gericht op de economische ontwikkeling van het noorden en op het pakken van de kansen die er daartoe zijn. Energie is van oudsher belangrijk in het noorden en vormt daarmee een logische beleidskeuze. Om economische kansen te kunnen pakken is ook draagvlak nodig, en moet voortgebouwd worden op de economische structuur in het gebied. Deze structuur kenmerkt zich in het noorden door kleinschaligheid, het overgrote deel van de bedrijven is kleiner dan 500 werknemers.

Meer focus zou overigens goed zijn voor EV, maar het aantal focuspunten moet ook niet te klein zijn. De samenstellende delen van EV hebben immers niet allemaal dezelfde visie over wat de kansen en prioriteiten voor hun gebied zijn. Het is belangrijk de focuspunten niet onderling te prioriteren. Groningen kiest bijvoorbeeld voor gas als speerpunt en Drenthe voor biomassa. Als je de aandachtsgebieden binnen EV onderling prioriteert, impliceert dat dat het aandachtsgebied van de ene provincie of gemeente belangrijker is binnen EV dan die van de andere. Dit is niet wenselijk.

Partijen

Het goede van EV is dat ze de combinatie Energie en Noord-Nederland op de kaart heeft gezet. Binnen EV is wel sprake van competitie tussen het stichtingsbureau, de provincies en de gemeenten. EV claimt te veel de projecten, ook al vindt ze zelf van niet. Dat is een valkuil voor EV. De provincies en gemeenten willen zich ook profileren met de projecten.

De afgelopen twee jaar is EV veel draagvlak kwijtgeraakt. Dat komt uiteindelijk door hoe mensen met elkaar omgaan. De rol van de stichting moet duidelijk zijn: faciliteren, initiëren, makelen en schakelen. Rapporten schrijven hoort hier bijvoorbeeld niet bij. Bovendien moeten projecten ook geen EV-stempel krijgen, niet bewust en niet onbewust.

Het Noordelijk Energieakkoord is enerzijds belangrijk, maar anderzijds ook een gemiste kans. EV had eigenlijk moeten zorgen dat het een stapje verder ging, maar daarvoor miste EV destijds het draagvlak. Ten opzichte van bijvoorbeeld SenterNovem staat EV veel dichter op de markt en bij de regionale partijen. Dat is wat zo'n regionaal initiatief als EV toevoegt.

De Noordelijke Ontwikkelings Maatschappij (de NOM) is er juist voor om geen keuzes te maken en alles een kans te geven. Douwe Faber is het daar niet mee eens: niet alle veranderingen zijn een kans, en niet alles wordt anders. Door focus aan te brengen wordt de slagvaardigheid verhoogd.

Er zijn volgens Douwe Faber geen partijen die zich door EV uit de weg gedrukt voelen.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

Nederland is goed in dingen ontwikkelen, in beeldspraak: om stenen de berg op te duwen. We laten de steen echter los op driekwart van de berg, waardoor die weer terugrolt naar beneden. De overheid kan zorgen voor nieuwe bedrijvigheid en nieuwe werkgelegenheid door nieuwe vindingen en ondernemingen te steunen tot 'over de berg'. Omliggende landen zijn daar beter in. Nederland kijkt te iel, vooral naar kosten in plaats van naar opbrengsten.

Het rijksbeleid is gericht op studies en op het ontwikkelen van het beste beleid. Als iets uiteindelijk een succes wordt, dan laten we het in de steek net voordat het op eigen benen kan staan. De kunst is om dingen te durven doorbreken. Overstimuleren moet niet, maar onderstimuleren leidt tot gemiste kansen en minder werkgelegenheid. En tot verlies van ondernemerschap. Het rijksbeleid doet teveel aan hokjesdenken. De ministeries van VROM en EZ zouden gelijk op moeten trekken.

Het Rijk moet ook zorgen voor consistente regelgeving. Er is bijvoorbeeld een project in voorbereiding met een houtketel (Lindestein): een houtkachel die gestookt wordt met lokaal snoeihout, waardoor ook de oude houtwallenstructuur in het landschap weer behouden kan blijven. De landelijke overheid heeft echter net voor de kerst aangekondigd dat de emissie-eisen voor stookinstallaties aangescherpt worden, waardoor dit project in de problemen dreigt te komen. Van het Rijk mag op zijn minst worden verwacht dat het dit soort eisenverzwaringen eerst in de markt toetst (dat is nu niet het geval geweest).

Volgens Douwe Faber moet het Rijk zorgen voor consistent beleid, in lijn met Schoon en Zuinig. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het aangehaalde voorbeeld met de verzwaring van emissie-eisen en aan het steunen van ontwikkelingen, totdat het op eigen kracht de markt op kan (niet voortijdig afhaken). Douwe Faber denkt dat EV meer focus moet aanbrengen en de gemeenten en provincies moet faciliteren. Het is belangrijk dat EV ervoor waakt dat ze een eigen stempel op projecten drukt.

De werkvelden Duurzame Energie, Schoon en Zuinig en Energy Valley kunnen nog veel leren van de landelijke milieuorganisaties, qua PR en positieve berichtgeving. Je moet niet alleen maar reageren, maar juist het nieuws maken.

Interview met Cor Kamminga en Klaas Jan Noorman op 16 januari 2009

Cor Kamminga en Klaas Jan Noorman zijn de oprichters van KNN. Sinds kort werkt Klaas Jan Noorman voor zichzelf. We hebben met hen gesproken over Energy Valley (EV).

Over KNN

KNN is opgericht in 2000 en heeft momenteel zeven medewerkers. KNN is een onafhankelijk onderzoeks- en adviesbureau, gelieerd aan de Rijksuniversiteit Groningen. Het is gespecialiseerd in het ontwikkelen van vernieuwende oplossingen voor duurzaamheidsvraagstukken. In de eigen woorden: 'Wij willen bijdragen aan een duurzame samenleving in (Noord-)Nederland. Wij menen dat er structurele en bij tijd en wijle verstrekkende sociaal-economische en culturele veranderingen nodig zijn om een duurzame toekomst te realiseren. Daarbij spelen overheden, marktpartijen en maatschappelijke organisaties allen een belangrijke rol. Wij kiezen daarbij voor een brede insteek, waarbij we oog hebben voor economische, sociale en fysiek/ecologische aspecten van vraagstukken. Als het nodig is, kiezen wij voor een onorthodoxe benadering. Wij geven onze missie vorm door gebruik te maken van onze eigen kennis en ervaring, maar ook door partijen bij elkaar te brengen die een zinvolle bijdrage kunnen leveren aan een duurzame toekomst.'

Opdrachtgevers zien KNN als een strategische denktank waar ook praktijkgerichte resultaten worden geboekt. Het beschikt over een goede mix van krachtig en creatief denkvermogen en de ambitie om daadwerkelijk resultaten te boeken in de praktijk. KNN is uitstekend op de hoogte van de inhoudelijke thema's en beschikt over een uitgebreid netwerk van bedrijven, overheden, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties.

KNN en Energy Valley

EV is een belangrijke stimulans voor de klanten van KNN om projecten uit te voeren op het gebied van energiebesparing en duurzame energie. Ruimte is daarom een belangrijk punt voor KNN. Duurzame energie heeft ruimte nodig, vandaar het Grounds for Changeproject over de impact van de energietransitie op ruimtegebruik in Nederland en in andere regio's in de wereld. Energie is een logische pijler onder het economisch programma in de noordelijke regio, in verband met de geschiedenis in aardgas.

Het Noordelijk Energieakkoord is volgens Cor Kamminga en Klaas Jan Noorman deels een doorvertaling van de rijksdoelen naar de noordelijke provincies, maar gaat op sommige punten een stap verder. Specifiek:

- aanpak 100.000 woningen EPC+ (65.000 nieuwbouw en 35.000 bestaand);
- 100.000 voertuigenplan.

De Gebouwde Omgeving is heel belangrijk binnen het gehele EV-gebied, hier wordt de Trias Energetica gevolgd. Hierbij kun je denken aan projecten als Meerstad (Groningen), Zuidlanden (Leeuwarden), en in Drenthe het gebied van de zogenoemde HEMA-gemeenten (waaronder Emmen). De basis zijn economische kernzones waarbinnen gebouwd zal gaan worden. Energiezuinigheid en duurzaamheid in de Gebouwde Omgeving is een punt van alle provincies gezamenlijk, en men gaat daarin ook verder dan de doelen van MeermetMinder.

EV is in afgebakende fases ontwikkeld:

- Fase 1: EV in de markt zetten en ‘branding’;
- Fase 2: verkenningsfase;
- Fase 3: de huidige fase, waarin de resultaten van EV zichtbaar gemaakt worden.

EV is een publiek-private samenwerking. In de tweede fase is er ook duidelijk spin-off geweest vanuit, bijvoorbeeld naar kennisinstellingen in de regio. EV is erin geslaagd om substantiële rijksfondsen naar het noorden te laten stromen. In fase 2 zijn er bijvoorbeeld veertig OTC-aanvragen gehonoreerd (OTC=Ondersteuning Transitie Coalities, de voorloper van de huidige UKR-regeling). Dat is erg veel, en een belangrijke verdienste van EV in die fase.

Er zijn twee stromingen in de energietoekomst die EV nastreeft:

1. Een deel pakt de kansen die ontstaan door de landelijke keuzes op het gebied van grootschalige centrales. Deze groep volgt de internationale energiemarkt. De kolencentrales in de Eemshaven zijn daar een weerslag van. Het beleid hiervoor komt met name van het Ministerie van EZ en is gestoeld op brandstofdiversificatie en kosten. Vanuit EV worden die kansen benut, maar ze worden niet actief gecreëerd, de kansen ontstaan op rijksniveau.
2. Een deel is meer gericht op duurzaamheid en decentrale energieopwekking. Daarin passen ontwikkelingen als micro-wkk, biogas (zoals in Friesland en in Drenthe) windenergie (bijvoorbeeld in het Eemsdeltagebied) en industriële ecologie (sluiten van ketens en het slim omgaan met reststromen), maar ook de Trias Energetica-aanpak voor de Gebouwde Omgeving. Op dit deel van het beleid wordt meer vanuit VROM gestuurd en op dit punt creëert EV actief kansen.

Partijen

De samenstellende delen van EV hebben elk hun eigen speerpunten:

- Groningen is van oudsher de energieprovincie en zet met name in op grootschaligheid, met onder andere de Eemshaven (waar 15% van de Nederlandse bulkchemie gevestigd is) en de kolencentrales + CCS.
- Friesland heeft juist een focus op de zon en op biogas.
- Drenthe omarmt een breed palet, waaronder de Gebouwde Omgeving, geothermie en SunOil in Emmen (het eerste Nederlandse biodieselsproductiebedrijf).

Het zijn geen speerpunten die elkaar uitsluiten, maar een kwestie van wat in een deelgebied van EV de meeste aandacht krijgt.

Regionale initiatieven versus rijksinitiatieven

Het Rijk moet zorgen voor:

1. een level playing field voor marktpartijen. Denk bijvoorbeeld aan de problemen die er momenteel zijn met goedkope biodiesel die vanuit het buitenland (VS) met overheidssteun de binnenlandse productie wegdrukt;
2. een consistent stabiel investeringsklimaat (inclusief stabiele en consistente belastingen en accijnzen), zodat men langetermijnkeuzes kan maken.

Buiten dat kun je heel veel aan regio's overlaten, met name in het RO-beleid. Zie bijvoorbeeld de resultaten van het Grounds for Changeproject. Ook de nieuwe Wet op de ruimtelijke ordening (WRO) laat veel meer over aan het gemeenten zoals ruimte maken voor biomassa-installaties. Vanuit het Rijk is daar niet meer zo veel aan toe te voegen.

Als alle gemeenten voor zich echter het rijksbeleid gaan vertalen en uitvoeren wordt dat suboptimaal en daardoor duur. Er moet wel een programmatische sturing zijn. Dat kan op provinciaal niveau of op het niveau van samenwerkingsverbanden van provincies zoals EV. Het motto is slim verbinden en van elkaar leren, niet pilots dubbel doen bijvoorbeeld.

Een beperking daarbij is dat de beslissingsbevoegdheid nu wel ligt bij de provincies, en niet bij EV zelf. De rol van EV blijft dus informatief, als spin in het web, maar zonder mandaat. Dat levert een risico op van suboptimalisatie per provincie. Als voorbeeld: Groningen heeft veel kennis over groengas, maar de initiatieven worden wel afgestemd met de 'Drenthehub' op dat gebied rond Wijster, en met de 'Frieslandhub'. Belangrijk is ook dat adaptatiebeleid op rijksniveau opgepakt moet worden. EV pakt kansen op mitigatiegebied.

Cor Kamminga en Klaas Jan Noorman adviseren het Rijk om consistent te zijn en koers te houden (consistent financieel beleid en level playing field). Het moet zo veel mogelijk uitvoering overlaten aan lagere overheden zoals ook in de nieuwe WRO is vormgegeven. Het Rijk moet echter wel zorgen voor programmatische afstemming.

Interview met Sharon Becker op 5 maart 2009

Sharon Becker is Beleidsmedewerker Energie en Duurzame Bedrijvigheid bij Milieufederatie Groningen. Wij hebben met haar gesproken over de stichting Energy Valley (EV).

Duurzaamheid Energy Valley en de noordelijke provincies

EV is gericht op economische ontwikkeling en is in essentie commercieel van aard en doelstelling. Zij heeft weinig verband met klimaatbeleid en met duurzaamheid, tenzij het een toevallig afgeleide is van economische kansen op bijvoorbeeld innovatiegebied. Het publieke deel van Energy Valley (de provincies en gemeenten) hebben wel een klimaatdoelstelling die is vastgelegd in het Noordelijk Energieakkoord. De provincies hebben daarbinnen elk een thema waarvoor ze coördinator zijn voor de gehele regio. Friesland bijvoorbeeld voor het 100.000 voertuigenplan en Groningen voor het 100.000 woningenplan.

Als de noordelijke provincies vergelijkt, dan liggen in Friesland de PPP's (People, Planet, Profit) het dichtst bij elkaar: Friesland richt zich het meest op realisatie van duurzame energie. Drenthe heeft, net als Friesland, niet zo veel grote industrie. Drenthe maakt zich van de drie noordelijke provincies het meest sterk voor energiebesparing met lokale partners, zie bijvoorbeeld de website www.drenthebespaart.nl.

Aandacht voor kolen en CCS, minder voor duurzame energie

De provincie Groningen is destijds gestart als aanjager van de energietransitie in het noorden. Inmiddels heet dit Energy Valley. In eerste instantie was de energietransitie gericht op nieuwe oplossingen voor gas, met name groengas vanuit biomassa en gerelateerd aan de landbouwsector, en op een energieontwikkeling die sterk steunde op 'groen' en decentrale energiebronnen. Nu domineren de grote energiereuzen in de Eemshaven met de kolencentrales het beeld. Groningen is daarin meegezogen en steunt die ontwikkeling. De gesprekken in Groningen gaan nu vooral over kolen en CCS, niet over duurzame energie.

Sharon Becker vindt het erg jammer om dit te constateren. De Eemshaven ligt aan de rand van het Waddengebied, de kolen worden per schip aangevoerd en de emissies van de kolencentrales slaan neer in de omgeving, ook in het Waddengebied. Aardgas is weliswaar ook fossiel van oorsprong, maar fungeert wel als goede en relatief schone transitiebrandstof (vergeleken met steenkool en aardolie). Het grootste bezwaar van de Milieufederatie (MF) is echter dat CCS als excuus wordt gebruikt om kolencentrales te kunnen bouwen. De Europese stimuleringsgelden voor CCS worden hierbij als kans gepresenteerd, maar het is onzeker wie op de lange termijn de kosten draagt van de ondergrondse berging. De MF is niet tegen CCS op zich, maar het moet als technologie wel in een overgang naar een duurzame energievoorziening passen. Het moet zeker niet dienen als legitimatie om meer kolencentrales te bouwen. Zie voor de verwoording van dit standpunt ook het persbericht hierover op www.mfgroningen.nl.

Lokale versus nationale milieuorganisaties

Volgens Hans Altevogt van Greenpeace Nederland maken lokale milieugroepen wellicht andere belangenafwegingen dan landelijke. Zij laten misschien de lokale werkgelegenheidseffecten van kolencentrales zwaarder wegen. Sharon Becker stelt dat lokaal inderdaad andere belangen spelen dan landelijk. De MF zit altijd op het snijvlak van natuur en milieu. Soms bijt dat elkaar, denk aan windmolens in kwetsbare gebieden. In het geval van de kolencentrales komen de lokale milieuorganisaties echter tot dezelfde slotsom als de landelijke: niet doen. Een typerend voorbeeld is de werkgroep Schone Energie in Westerwolde. Die ageert tegen de voorgenomen bouw van kolencentrales aan beide zijden van de grens. Aan de overzijde, in Duitsland, is

immers vergunning aangevraagd voor nog vier kolencentrales. Lokaal speelt ook de problematiek mee van lokale uitstoot zoals kwik en fijnstof. De MF richt zich als koepel op meer globaler doelen dan de lokale werk- en actiegroepen.

Geschiedenis samenwerking MF en EV

Vele jaren geleden (voor 2000) hebben de noordelijke Milieufederaties EnergieKompas in het leven geroepen. EnergieKompas was bedoeld als een netwerk dat duurzame energievoorziening ontwikkelt vanuit het motto 'think globally, act locally'. Het netwerk is geleidelijk uitgebreid. Stichting Energy Valley heeft het overgenomen en voert nu het secretariaat van EnergieKompas. Sindsdien is het EnergieKompas het 'duurzame schaamlapje' van EV, want er is sindsdien feitelijk niks meer gebeurd ter bevordering van duurzame energie. Sharon Becker heeft het gevoel dat het zwaartepunt binnen EnergieKompas flink is verschoven, en dat het oorspronkelijke begrip duurzaamheid is opgerekt onder invloed van het grote geld en de grote belangen (of: de grote commerciële partijen zoals de NAM, Gasunie, Gasterra en nu ook Nuon en RWE). Kolencentrales met CCS worden nu omarmd, worden als het ware groen gewassen.

MF en Windenergie

Winning van windenergie zit op het snijvlak van natuur en milieu. In zijn algemeenheid is het slecht voor de natuur en goed voor het milieu. Er moeten dus afwegingen worden gemaakt. Er zijn een paar gebieden waar windturbines desastreus zijn, daar moet je ze dus niet neerzetten. Er zijn echter ook gebieden waar de negatieve effecten van windturbines klein zijn. De MF pleit ervoor om die gebieden aan te wijzen voor grote geclusterde windparken. Met het Rijk zijn harde doelstellingen overeengekomen voor de per provincie neer te zetten vermogens voor wind op land. Deze doelstellingen zijn volgens Sharon Becker cruciaal in het beleid. Zouden die doelen er niet zijn, dan zouden NIMBY-reacties de overhand krijgen.

Tips voor het Rijk

1. Stel ambitieuze doelen en harde eisen waar het om klimaat en de transitie naar een duurzame energievoorziening gaat, maar doe dat wel met beleid. Luister goed naar de lokale organisaties over wat er wel en niet kan, en waar wel en waar niet.
2. EV begon met mooie bedoelingen en een duurzame insteek, maar is geleidelijk vertroebeld geraakt door grote geldstromen en grote belangen. Het Rijk zou daar op in kunnen spelen door financiële 'incentives' te verstrekken aan groene ondernemers en groene initiatieven.
3. Volgens Sharon Becker is er op sommige terreinen te weinig specialistische kennis bij de overheid, waardoor dit extern ingekocht moet worden. Dit leidt dan soms weer tot een bepaalde 'bias' ten aanzien van een specifieke technologie, omdat deze kennis bij commerciële partijen wordt ingekocht (als voorbeeld: kennis over CCS wordt ingekocht bij voorstanders van deze technologie). Dit is overigens meer een aandachtspunt voor de provinciale overheid dan voor het Rijk.
4. Volumegroei in duurzaamheid lukt alleen met volumegroei in bewezen duurzame technieken. Innovaties zijn nodig voor de langere termijn, maar dragen niet bij aan de realisatie van volumes nu. Een verplichting voor bedrijven zou goed zijn, mits er uiteraard een level playing field is. Decentrale energiebronnen zijn de oplossing voor de energietransitie.
5. Werkgelegenheid wordt nu in de opinie sterk gekoppeld aan grote installaties zoals kolencentrales, maar werkgelegenheid zit feitelijk veel meer in de

duurzame sector. De bouw van een grote centrale levert tijdelijk werkgelegenheid op, overigens voor een belangrijk deel van buiten de regio. Na de inbedrijfstelling heeft zo'n centrale echter maar een heel gering aantal werknemers. Met duurzame energie is veel meer werkgelegenheid te creëren, kijk bijvoorbeeld naar het Duitse voorbeeld. Het Rijk zou daar, samen met de provincies, sterk op in kunnen zetten. Koppel duurzaamheid en werkgelegenheid.